БҮГҮ ЧҮРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1972 ЧЫЛ. ЯНВАРЬ 28 ПЯТНИЦА № 23 (8791).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ВАРШАВА КЕРЭЭЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ КҮРҮНЕЛЕРНИҢ ПОЛИТИКТИГ КОНСУЛЬТАТИВТИГ КОМИТЕДИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНЫҢ

ДЫҢНАДЫЫ

1972 чылдың январь 25—26-да Прагага Найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралы болуп эрткен.

Чөвүлел хуралга киришкенвер:

Болгария Улус Республикадан — Тодор Живков — Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыны; Станко Тодоров — БКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Петр Младенов — БКП ТК-ның кежигүнү, даштыкы херектер министри; Константин Телдалов — БКП ТК-ның кежигүнү, БКП ТК-ның делегей киллизиниң эргелекчизи;

Венгр Улус Республикадан — Янош Кадар — Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, делегацияның баштыны; Енё Фок — ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, Венгр Революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы; Янош Петер — ВСАП ТК-ның кежигүнү, даштыкы херектер министри;

Герман Демократтыг Республикадан — Эрих Хонеккер — Германияның Социалистиг чаңгыс эйн партиязының ТК-ның Бирги секретары, делегацияның баштыны; Герман Аксен — ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретары; Вольфганг Раухфус — ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы; Отто Винцер — ГСЧП ТК-ның кежигүнү, даштыкы херектер министри; Пауль Марковски — ГСЧП ТК-ның кежигүнү ГСЧП ТК-ның делегей харылзаалар кылдызының эргелекчизи; Оскар Фишер — ГСЧП ТК-ның кежигүнү, даштыкы херектер министриниң оралакчызы; Вернер Эберлайн — ГСЧП-ниң Ревизия комиссиязының кежигүнү, ГСЧКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы;

Польша Улус Республикадан — Эдвард Герек — Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Политбюрозунуң кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Стефан Олыповский — ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, даштыкы херектер министри; Юзеф Тейхма — ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретары; Рышард Фрелик — ПКАП ТК-ның Секретариадының кежигүнү, ПКАП ТК-ның делегей киллизиниң эргелекчизи; Станислав Трепчиньский — ПКАП ТК-ның кежигүнү, даштыкы херектер министриниң оралакчызы;

Румыния Социалистиг Республикадан — Николае Чаушеску — Румынияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыны; Ион Георге Маурер — РКП ТК-ның Күүскомунуң болгаш Доктаамал президиумунуң кежигүнү, РСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Паул Никулеску-Мизил — РКП ТК-ның Күүскомунуң болгаш Доктаамал президиумунуң кежигүнү, РКП ТК-ның секретары; Корнелиу Мэнеску — РКП ТК-ның кежигүнү, даштыкы херектер министри;

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилеринден — Л. И. Брежнев — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, делегацияның баштыны; А. Н. Косыгин — СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; К. Ф. Катушев — СЭКП ТК-ның секретары; К. В. Русаков — СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи; В. В. Кузнецов — СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы;

Чехословак Социалистиг Республикадан — Густав Гусак — Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, делегацияның баштыны; Людовик Свобода — ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң Президентизи; Любомир Штроугал — ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазаанның Даргазы; Василь Билак — ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, секретары; Богуслав Хнеупек — ЧКП ТК-ның кежигүнү, даштыкы херектер министри.

Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралы Европага тайбыңның, айыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың чугула айтырыгларын база ниити-европа чөвүлел хуралын белеткээриниң айтырыгларын чугаалажын көргеш. Европага Тайбың, айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дугайында декларацияны хүлээп алган.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери АКШ-тың Индий-Кыдатта агрессин чаа үүлгедиглерин буруу шапкан болгаш бо айтырыгның талазы-биле чогуур медеглелди хүлээп алган.

Чөвүлел хуралга ниити сонуургадыг болуп турар делегейниң оске-даа айтырыгларының талазы-биле саналоналларның солчугазы база болган. Хуралга толюлеткен күрүнелер социалистиг чүрттарының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкының быжыглаарынга күжениишкиннерин моон социаалдаа харамнанмазынга боттарының белеңнин чаңгыс эп-сеткил-биле бадыткаан. Делегей айтырыгларын шиитпирлээр үезинде тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, делегей кады ажылдажылгазынче түгүмга туржурунга, империалистиг агрессияга болгаш реакцияга ойтур шавышкынны бээрилге, хосталга, национал хамаарышпас чорук, социал дешилге дээш улустарның демиселин деткиринге олар бүрүн шиитпирлиг.

Чөвүлел хуралдың ажылынга Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң чүткүлүүн болган боттуг салышкынының, а ол шыкаш оске-даа күрүнелериң чүткүлүүн болгаш боттуг салышкынының түңнелинде тайбың кожа-хелбээ догуиаашкының харылзаалары улам калбарып турар. Маңаа холбаштыр чөвүлел хуралдың киржикчилери Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели-биле Францияның аразынга кады ажылдажылганың Принциптериниң ужур-дузазын демдеглеп тур. Чоокта чаа бедик деңнелге совет-француз талаларның чугаалажышкынарының түңнелинде ону хүлээп алган болгай. Европа күрүнелериниң аразынга экономиктиг, садыг, эртем-техниктиг, культурлуг болгаш оске-даа харылзааларны калбартыры Европа диште дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынга база идиг берип турар. Европаның улустарының аразынга харылзаалар быжыглыр, чүүл-бүрү утка-шынарлыг боолп турар. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын дүргедедирдээш, Европага тайбың болгаш айыл чок чорук дээш демиселге Европаның хөй-ниитизиниң идепкейи улгадып турар.

Европада дүшкүүрлүг чорукту кошкадыр ажылга чедип алдынган түңнелдер эргежок чугула таварылгаларда делегей эргезин күштүг болдурган чогуур документилер биле быжыглаттышын турарынга сеткил ханышкының чөвүлел хуралга киришкен күрүнелер илереткен.

Совет Эвилели-биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга, Польша Улус Республика-биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга керээлерни күштүг болдурарын коруп эгелээнин Политиктиг консультативтиг комитет эки деп үнелеп коруп турар. Ол керээлериниң күштүг боолп эгелээри түгле оң дорт киржикчилериниң эвес, харын-даа Европаның оске-даа бүгү күрүнелериниң эрге-ажыктарынга дүжүр, Европага тайбыңның үндезинин быжыглаарын хандырар.

Барын Берлинге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле 1971 чылдың сентябрь 3-те дорт талалыг дугуржулганың, а ол шыкаш Герман Демократтыг Республика-биле Германияның Федеративтиг Республиказының чазактарының аразында болган ГДР-ниң чазаа-биле Барын Берлиниң сеңадының аразынга дугуржулгаларның таарымчалыг ужур-дузазын чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелер онзалап демдеглээн.

Герман Демократтыг Республиканы делегейде улам калбаа-биле хүлээп коруп турар чорук тайбыңны быжыглаарының улуг фактору болур. Герман Демократтыг Республика-биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга харылзааларны делегей эргелериняң норма-чижектерин барымдаалап тургуспуушаан, бо талазы-биле улам бурунгаар баамы кылыры тайбыңның, айыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың херээнге чугула салышкын болур.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Каттышкан Нациялар Организациязының ГДР-ни болгаш ГФР-ни хүлээп алыр дугайында айтырыг моон соңгаар озал чокка шиитпирлеттинген турарын саналдан турар.

Чехословак Социалистиг Республика-биле Германияның Федеративтиг Республиказының чазактарының аразында ол ийи чүрттүң аразында шиитпирлеттинмээн айтырыглар талазы-биле, хамыктың мурнунда Мюнхен дугуржулгазын эң эгезинден тура-ла күш чок деп коор дугайында айтырыг талазы-биле санал-онал солчуушкуну боолп турарын чөвүлел хуралдың киржикчилери сеткил ханышкын-биле демдеглээн. Ынчангаш олар ЧССР-ниң шиниг нетелдезин деткип турарын илередип, бо талазы-биле дугуржулга чедип алыры Европада байдалды эжижидиринге идиг бээр деп санап турар.

Идегевелиниң болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң үргүлүүлдиг үеде чедирген салдарын ГФР-ниң социалистиг чүрттар-биле харылзааларындан дүрген болгаш боттуг узуткаарынга ол базымнарны боттандырары идиг бээр. Ынчангаш ол чорук бодунуң эдлээнде Европа диште чогумчалыг байдалды быжыглаарынга. Европаның бүгү күрүнелериниң аразында кады ажылдажылганы хогжүдериниг база идиг бээр ужурлуг.

Моон соңгаар Европага таарымчалыг бурунгаарлаашкының перспективазынга Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралының киржикчилери күрүнелер чүүлүүг деп байыр чедирип турар. Ынчалаа-даа дүшкүүрлүг чоруктуң болдурарын, Европаның бир күрүнезин оскезинге удуртаашыттырарын, Европа диште болуушкуннарның угшинин дүшкүүрлүг чоруктуң болдурарынче катап ыдалаар чылдагаанларны арттырарын күзеп чурар ыңдыг күштер Европада ам-даа ходелип турарын олар барымдаалап коруп турар. Эң соолгу үени безин алырга, ыңдыг күштер Европа талазы-биле политиканы болүгленишкиннерге киришпейн турган шиитпирлеп болбас деп санап. Европа диште чепсегленишкинин эдлере будуреринг улам күштелдиреринг күзеп турарын фактылар көргүскен. Ынчангаш Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер боттарының айыл чок чоруунга хамаарыштыр чогуур түңнелдерни үндүрбейн барып шыдавас. Ынчалаа-даа бир эвес тайбыңны быжыглаар

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

ЭЭРБЕКТИҢ ХОЙЖУЛАРЫ

Бии-Хем районнуң «Кызыл тарааачын» колхозунуң Эрбек участогунуң хойжулары бо чылын 52 кезек черде кыштаглаан болгаш ниитиниң малын хүр-мевди кыш ажыраар дээш бүгү аргаларны ажыглап турар.

Кыштаглаашкынга белеткелди участоктуң мурнунда турган эргелекчизи эш Белоглазов багай организастаан болзажок, малчыннар боттарының күжү-биле улуг ажылдарны кылган. Хертек Попуштуң кыштаанга 600 хой кирер чаа кажаанны туткан. Чамдык Удумбораның малдан турар аныяк хойларынга база бир чаа кажаанны кылып бергеш. Малчыннар чүрттаар бажыңнарын боттары кыпка септеп, белеткеп алган. Кыштаг бүрүүнде снегнин четчири-биле медиргеп. Хоолулуг чемнерни соортүр ажыл соолгу үеде хайнынышкынныг эгелээн болгаш кыштаглаашкынны организастыг эрттиреринге шаптыктап турган чамдык четпестерни эдер талазы-биле шиитпирлиг хемчегларни колхоз баштаар чери алган.

Маңаа чижек кылдыр, Монгуш Дамдынга удурткан хойжу бригаданы ап көрээли. Мында малчыннарның сагышсеткили соруктуг, кыштаглаашкынны четпишкиннинг эрттиреринге олар бүүреледиг.

— Эрткен чылдың декабрь 30-де үнген «Шын» солунга малчыннарны оттулар чүүл-биле хандырбайн турары дээш бистиң участоктуң удуртукчуларын кончуг шын шүгүмчүлээн. Ам ол четпести чайлаткан, хомур-дашты, ыяшты биске соортүп берген — деп, бригадирниң кадайы Монгуш Очур чугаалады.

Бригаданың эң улуг назылыг болгаш байлак дуржулганыг хойжузу, Ленин ортенинин эдилекчизи Кызыл-оол Сарыг-оол мынча диди:

— Мен хой ажылынга киргенимнің чаорби чыл оюн демдеглеп тур мен. Бо үениң дургузында хойну кордум: берге үелер-даа турган, а ам дээрге малчын кижиниң аалдары алгаан, магалыг-дыр. Кыштап турар черим Чоолен-Арты кадыр-берт болганындан хойну үргүлчү чадаг кадарар, бергези-даа кончуг. Ынчалаа-даа малымга четчир чем аймаа бар, кажаа-хораа эки. 394 баш хоюмнуң күшдеңгезин шыырак. Тускай эртемнилер үргүлчү көп, аргасүмезин кадып турар. Эрткен чылын чүс хойга онаштыр 104 хураганны доруктургаш, шаңнаал-макталга четтим. Ам бо чылын чүс хойга онаштыр 110 хураганны алыр дээш, кызымак ажылдап тур мен. Дузалакчы кадарчым Василий Бойдухөө, кадайым Иоржуңмаа олар-биле ынчаар шиитпирлээн бис. Ынчалзажок, ажылдың түңнелин үндүрерде, бир дөмей байдалга ажылдап тура, чогенчиг куду коргуулуг болур кижидерден негелдеп ыңгыыратса эки деп бодаар мен. Мээц-биле кожа кышташ, чүс хойга онаштыр 40-не хураган алгылаар хойжулар база бар. Ындыг кижилерни мал ажылынга турузаар бе азы канчаарыл деп айтырыгларны салыр херек.

Бригадада хоочун малчынларга дузалаары-биле аныктар база чеде берген. Олар сакманщиктеп ажылдаар. Эң аныяк сакманщик Тамара Монгуштуң меңзе чугаалааны болза:

— Бо бригадада угбам биле честем ажылдап турар. Олардан чагаа алгаш, борта сакманщиктәри-биле чедип келгеним бо. Коданда торүүр 417 хой бар. Олар ам оолдап эгелээн. Чаш хураганны канчаар ажаарын угбамдан айтыртып алгаш, сакманщиктен кирештим.

Чоокта чаа Эрбектиң малчыннары участок төвүнге чылын келгеш, эрткен чылдың түңнелдерин үндүрген болгаш бо чылдың социалистиг хүлээлелерин алган. Олар беш чылдың йиги чызында бедик көргүзүүлерни чедип алырын бар четпестерни чайладырын шиитпирлээн.

ЧУРУКТАРДА: Эрбек участогунуң хоочун хойжузу, **Кызыл-оол Сарыг-оол.** Адаанда чурукта аныяк сакманщик, комсомолчу **Тамара Монгуш** чаш хураганы-биле.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ДЕЛЕГАЦИЯЛАРГА АЛДАР БОЛДУРГАН

ПРАГА. (СЭГА). Январь 26-да ЧКП Төп Комитединиң Президиуму, ЧССР-ниң Президентизи, ЧССР-ниң чазаа Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралының ажылынга киришкен делегацияларга алдар болдурган дүштеки шайлалганы тургускан.

Дүштеки шайлалгага ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттары, ЧКП ТК-ның секретарылары, ЧССР-ниң оске-даа коскү партия болгаш күрүне ажылдакчылары база олурушкан.

Бодунуң чугаазынга ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Г. Гусак чедиишкиниг доозулган чөвүлел хурал Варшава Керээзиниң киржикчилери социалистиг күрүнелериниң чаңгыс эвин база катап көргүскен дээрзин демдеглээн.

Бүгү делегацияларның омуноозинден чүве чугаалаан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев социализмниң даштыкы политиктиг туруштарын быжыглаарынга, Европага база бүгү делегейге тайбыңны болгаш айыл чок чорукту быжыглаарынга Прага чөвүлел хуралының ужурдузазын демдеглээн.

Дүштеки шайлалга түрүктиң ханызындан, эш хуузунуң байдалынга эрткен.

ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Индия Республиканың Совет Эвилелиде элчини Кришнарао Шиварао Шелванкар республиканы чарлаан хүнүнүң 22 чыл ою-биле холбаштыр январь 26-да хүлээп алышкын кылган.

Хүлээп алышкынга совет талдан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Э. Дымшиц, министрлер, министерстволарның болгаш төп албан черлериниң харысалдалыг ажылдакчылары, маршалдар, генералдар болгаш адмиралдар, эртемнин болгаш культураның ажылдакчылары, хөй-ниитиниң төлөөлекчилери олурушканнар.

Аалчылар аразынга Совет Эвилелиде дипломаттыг төлөө черлериниң башкылары база турганнар.

Хүлээп алышкынга К. Ш. Шелванкар болгаш Д. С. Полянский олар чүве чугаалаан.

Хүлээп алышкын эп-найыралчы, хүндүткелдиг байдалга эрткен.

(СЭГА).

«МААДЫР ИЕ» ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВЫСКАН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1972 чылдың январь 25-те Чарлыы-биле он болгаш оон хөй уругларны божаан база киизиткен иеларын «Маадыр ие» орден болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Бижин-биле таныдывышаан, «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты тывыскан, оон иштинде **Тыва АССР-ден:**

1. Кезегети Менмеровна **Данчитке** — «Мореп» колхозтуң колхозчузу, Эрзин район.

2. Тамара Сергеевна **Догуеоолга** — базык ээзи, Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем сууру.

3. Дензиваа Шагдыровна **Ооржакка** — «Кызыл тук» колхозтуң колхозчузу, Өвүр район.

4. Тас Доктуг-ооловна **Ооржакка** — ажылдакчы, Барыын-Хемчик район.

5. Чимит Конгаровна **Очуроолга** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны, Бай-Тайга район.

6. Сенденмаа Дүктүг-ооловна **Сарыгларга** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу, Бай-Тайга район.

7. Шивит Доспановна **Синдажиге** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны, Бии-Хем район.

8. Сенденмаа Чүлдүмовна **Сонамга** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны, Өвүр район.

9. Көк Багай-ооловна **Хомушкуга** — бажыңы ээзи, Барыын-Хемчик районнуң Алдын-Булак сууру.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында мал ажылының байдалының дугайын Министрлер Чөвүлелиниге чугаалаажын көргеш. Барыын-Хемчиктиң колхозу болгаш совхозтары 1971 чылды мал ажылын хогжүдер талазы-биле багай түңнелдерниг доосканын демдеглээн. Сүт, эт, дүк будуреринің планын күүсетпээн, 1970 чылга деңнээрге, бир инектен саан алыр сүт 86 кг, чаңгыс хойдан кыргын алыр дүк — 160 грамм кудузаан. Садары-биле дужаан турган мыйыстыг бода малдың деңзиин 232 кг, хойнуң — 37 кг болган.

Торүүр 100 инектен 55 быжаа, 100 хойдан 73 хураган алган.

Районда малдың өлүр, чидер болгаш оор алыр чоруу ковудээн. Оон түңнелинде районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге сүт, дүк болгаш эт садарының планын күүсетпээн.

Районнуң ажыл-агыйларында мыйыстыг бода малдың база чылгының баш саны 1970 чылга деңнээрге, эвээжээн болуп турар.

Бо бүгү четпестер болза, райкүүском болгаш оон көдээ ажыл-агый эргелели хыналданы кошкак организастап, мал ажылын хогжүдеринің байдалы дээш ажылагыйларның удуртукчуларынга база тускай эртемнилеринге шоолуг негелде салбайн турарының уркуу-дур. Ынчавгаш совхозтар болгаш колхоз сөөлгү 3—4 чыл дургузунда карылгалыг болуп келген.

Амгы үеде районнуң ажылагыйларында 7090 баш мыйыстыг бода мал, 66648 баш шөөр мал кыштаглап турар. Ниитиниң малының чембиле хандыртынганы түгле 1,2 хуу, ынчаарга кышкы одарның оъдун барымдаалап алырга, 55-ле хуу болуп турар. «Барлык» болгаш «Шекпээр» совхозтарда мал чеми кончуг эвээш, чем-биле малдың хандыртынганы дөңгүп-ле чаңгыс хуу ажып турар. Ындыг турбуже райкүүском, көдээ ажыл-агый эргелели мал чемин тыптынарының боттуг хемчеглерин албаан, оон түржүк Таңды райондан саваң сөортүп алырын совхозтар сокстаан. Ажыл-агыйларда мал кыштаглаашкынының чорудулгазын райкүүском, көдээ ажыл-агый эргелели болур-чогууру-биле контрольдаваан турар.

Малчыннарны эдлеглиг ажылдаарынче, суурларга доктаамал чүрттаарынче шилчидер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң доктаалын районда четпес күүседи турар. 1971 чылда эдлеглиг ажылче 35 өг-бүлени шилчидери планнаттынган болза, оон түгле 6-зын шилчиткен.

Айыттынган четпестерни чайладырының тодаргай оруктарын болгаш чоокку үеде күүседи чорудар чугула хемчеглерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели айыткан, ону амыдыралга боттандырарын Барыын-Хемчик райкүүскомунга дааскан.

ЕВРОПАГА ТАЙБЫҢ, АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДУГАЙЫНДА

ДЕКЛАРАЦИЯ

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң 1972 чылдың январь 25—26-да Прагага болган чөвүлел хуралынга киришкен Болгария Улус Республика, Венгр Улус Республика, Герман Демократтыг Республика, Польша Улус Республика, Румыния Социалистиг Республика, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели болгаш Чехословакияның Социалистиг Республиказы соолгу үеде Европада болуушкуннарның чорун турар байдалын чугаалажын көргеш. Ол болуушкуннарны боттарының чайылыш чок эчис сорулгазы — Европа диштегі доктаамал быжыг тайбыңның району, бот-тускайлаң болгаш деп эргелип күрүнелер аразынга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың району, бүгү делегейге отабильдиг чоруктуң болгаш бот-боттарын билчиринің фактору болдурар күзел-соруунга дүүштүр анализтеп көргеннер. Ынчангаш бо талазы-биле буруңгаар деңшилгениң чедиг алдынганын чөвүлел хуралдың киржикчилери сеткил ханышкын-биле демдеглээннер.

Европага айыл чок чорукту быжыглаар болгаш ол сорулга-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында социалистиг күрүнелериниң саналы Европага тайбың болгаш кады ажылдажылга дээш туржуп турар бүгү күштерни сырый каттыштырарынга шиитпирлиг рольду ойнап турар. Ол саваа 1966 чылдың Бухарест Декларациязында, 1969 чылдың Будапешт Кыйгырыында болгаш 1970 чылдың Берлин Медеглелинде айытынган. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң ол саналы, а ол шыкаш оон соонда оларның кылган ходелиишкиннери болгаш инициативазы-даа тайбыңның калбак программазы болбушаан, Европага политика талазы-биле чаа байдалды тургузарынга идиг берип турар.

Ол шыкаш Европаның оопдаа оске чүрттары Европага тайбыңның хөрээнге улам улуг салышкынны киирип турар. Оларның чамдыктарының чорудуп турар политиказында Европага тайбыңның эргежыктары тодаргай-ла бирги черде туруп турар, ынчангаш ол чорук Европада байдалга таарымчалыг салдарын чедирип турар.

I.

Европаның янзы-бүрү социал системаларга хамаржып турар күрүнелериниң аразынга харылзааларның соолгу үеде калбарганының улуг ужур-дузазын, оларның аразында харылзааларның, эң ылаңгыя бот-боттарынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле консультациялар кылыр политиктиг харылзааларның хогжүп турарын чөвүлел хуралдың киржикчилери демдеглеп тур. Ол байдал тайбың болгаш айыл чок чорук талазы-биле үргүлчүлелдиг үеде оларның эрге-ажыктарының ниити чоруун Европа күрүнелериниң боттарының аразынга билчирин чиңгедип турар.

Бо чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелериниң чүткүлүүн болгаш боттуг салышкынының, а ол шыкаш оске-даа күрүнелериниң чүткүлүүн болгаш боттуг салышкынының түңнелинде тайбың кожа-хелбээ догуиаашкының харылзаалары улам калбарып турар. Маңаа холбаштыр чөвүлел хуралдың киржикчилери Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели-биле Францияның аразынга кады ажылдажылганың Принциптериниң ужур-дузазын демдеглеп тур. Чоокта чаа бедик деңнелге совет-француз талаларның чугаалажышкынарының түңнелинде ону хүлээп алган болгай. Европа күрүнелериниң аразынга экономиктиг, садыг, эртем-техниктиг, культурлуг болгаш оске-даа харылзааларны калбартыры Европа диште дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынга база идиг берип турар. Европаның улустарының аразынга харылзаалар быжыглыр, чүүл-бүрү утка-шынарлыг боолп турар. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын дүргедедирдээш, Европага тайбың болгаш айыл чок чорук дээш демиселге Европаның хөй-ниитизиниң идепкейи улгадып турар.

Европада дүшкүүрлүг чорукту кошкадыр ажылга чедип алдынган түңнелдер эргежок чугула таварылгаларда делегей эргезин күштүг болдурган чогуур документилер биле быжыглаттышын турарынга сеткил ханышкының чөвүлел хуралга киришкен күрүнелер илереткен.

Совет Эвилели-биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга, Польша Улус Республика-биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга керээлерни күштүг болдурарын коруп эгелээнин Политиктиг консультативтиг комитет эки деп үнелеп коруп турар. Ол керээлериниң күштүг боолп эгелээри түгле оң дорт киржикчилериниң эвес, харын-даа Европаның оске-даа бүгү күрүнелериниң эрге-ажыктарынга дүжүр, Европага тайбыңның үндезинин быжыглаарын хандырар.

Барын Берлинге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле 1971 чылдың сентябрь 3-те дорт талалыг дугуржулганың, а ол шыкаш Герман Демократтыг Республика-биле Германияның Федеративтиг Республиказының чазактарының аразында ол ийи чүрттүң аразында шиитпирлеттинмээн айтырыглар талазы-биле, хамыктың мурнунда Мюнхен дугуржулгазын эң эгезинден тура-ла күш чок деп коор дугайында айтырыг талазы-биле санал-онал солчуушкуну боолп турарын чөвүлел хуралдың киржикчилери сеткил ханышкын-биле демдеглээн. Ынчангаш олар ЧССР-ниң шиниг нетелдезин деткип турарын илередип, бо талазы-биле дугуржулга чедип алыры Европада байдалды эжижидиринге идиг бээр деп санап турар.

Идегевелиниң болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң үргүлүүлдиг үеде чедирген салдарын ГФР-ниң социалистиг чүрттар-биле харылзааларындан дүрген болгаш боттуг узуткаарынга ол базымнарны боттандырары идиг бээр. Ынчангаш ол чорук бодунуң эдлээнде Европа диште чогумчалыг байдалды быжыглаарынга. Европаның бүгү күрүнелериниң аразында кады ажылдажылганы хогжүдериниг база идиг бээр ужурлуг.

Моон соңгаар Европага таарымчалыг бурунгаарлаашкының перспективазынга Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралының киржикчилери күрүнелер чүүлүүг деп байыр чедирип турар. Ынчалаа-даа дүшкүүрлүг чоруктуң болдурарын, Европаның бир күрүнезин оскезинге удуртаашыттырарын, Европа диште болуушкуннарның угшинин дүшкүүрлүг чоруктуң болдурарынче катап ыдалаар чылдагаанларны арттырарын күзеп чурар ыңдыг күштер Европада ам-даа ходелип турарын олар барымдаалап коруп турар. Эң соолгу үени безин алырга, ыңдыг күштер Европа талазы-биле политиканы болүгленишкиннерге киришпейн турган шиитпирлеп болбас деп санап. Европа диште чепсегленишкинин эдлере будуреринг улам күштелдиреринг күзеп турарын фактылар көргүскен. Ынчангаш Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер боттарының айыл чок чоруунга хамаарыштыр чогуур түңнелдерни үндүрбейн барып шыдавас. Ынчалаа-даа бир эвес тайбыңны быжыглаар

(Уланчызы 2-ги арында).

ЕВРОПАГА ТАЙБЫҢ, АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДУГАЙЫНДА

ДЕКЛАРАЦИЯ

(Төнчүзү. Эгезин 1-ги арыында).

айыыл чок чоруктуң системазын тургузарының эгезин салыр аргалыг болур.

Европада күрүнелериниң бот-боттарының аразында харылзааларына күштү канчаар-даа ажыглаары азы ону ажыглаар дээр кыжаныышкыны болдурбазын көрген хүлээлгелер системазын тургузарын Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга негеп турарының дугайында саналга чөвүлел хуралдың киржикчилери каттыжып турар. Ол байдал бүгү чурттарны агрессиялыг үүлгедиишкиннерден камгалаар, улус бүрүзүнүң чаагай чоруузуна база чечектелиишкиннинге идеглиг болур ужурлуг.

Политиктиг консультативтиг комитеттиң киржикчиви күрүнелер Европа диптиң политиктиг амыдыралында Европаның айыыл чок чоруунуң болгаш Европа күрүнелериниң харылзааларының дараазында кол принциптерин хүлээп көөрү болгаш практика кырында боттандырары дээш туржуп турар:

КЫЗЫГААРЛАРЫН ҮРЕП БОЛБАЗЫ. Европа күрүнелериниң аразында амгы кызыгаарларны, оларның иштинде делегейниң ийиги дайынының түүнелинде тургустунган кызыгаарларны үреп болбас. Оларны үрээр дээн кандыг-даа оралдажыышкын Европаның тайбың чоруунга айыылдыг болур. Ынчангаш амгы кызыгаарларны үреп болбазын, Европа күрүнелериниң девискээрлериниң бүдүн турарын моон-даа соцгаар хажык чокка сагыыр, а бир күрүнелериниң өске күрүнелериниң девискээрлериниче холгаарлаар чоруу шүүт турбас ужурлуг.

КҮШ АЖЫГЛАВАС. Европа чурттарының бот-боттарынга хамаарылгаларынга күштү болгаш күш дөгеп кыжаныр чоруктуң ажыглавас ужурлуг. Улустарының дүрүм ёзугаар сонуургалы болгаш айыыл чок чоруу кыжаныышкынга таварышпазын дээш оларның аразында маргылдаалыг бүгү айтырыглар тайбың политиктиг аргалар-биле, чугаалажыышкыннарның оруу-биле делегей эргезиниң кол принциптерине дүүштүр шиитпирлеттинер ужурлуг.

ТАЙБЫҢ КОЖА-ХЕЛБЭЭ ТУРАРЫ. Европага төөгүлүг хөгжүлдениң чорудулгаларында социалдыг ийи системалар — социалистиг болгаш капиталистиг системалар тургустунган болгаш догуиаа турар. Ол системаларның ылгалдыы оларның аразында харылзааларны бүгү талалыг хөгжүдеринге ажыл эртинмес моондак болбас ужурлуг. Яаны-бүрү социал системаларлыг Европа күрүнелери дайынны бодунуң политиказының чепсээ болдурбайн, боттарының аразында харылзааларны тайбының эрге-ажыктарынга чөптүг чоруккa болгаш кады ажылдажылгага үндезилээш тургузуп болур болгаш тургузар-даа ужурлуг.

ЭКИ КОЖА-ХЕЛБЭЭ ХАРЫЛЗАЖЫЛГАНЫҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮНДЕЗИННЕРИ. Европа күрүнелериниң аразында эки кожа-хелбээ харылзаалар хамаарышпас чоруктуң болгаш национал суверенитеттиң, деңгеергециң, иштики херектеринге холгаарлашпазының болгаш бот-боттарынга таарымчалыг байдалдың принциптеринге үндезилээш хөгжүүр ужурлуг. Шак ол арга Европада күрүнелериниң харылзааларынга доктаамал политиказы, Европаның бүгү улустарының амыдыралының доктаамал фактору болган турар болгаш Европаның аңгы-аңгы кезектеринде күрүнелер аразынга эки кожа-хелбээ харылзааларны болгаш бот-боттарын билчир чоруку хөгжүдеринге чедирер ужурлуг. Европа күрүнелериниң аразында харылзааларны ук диптиктиг болүглежилгелер кылдыр ацгылаарын ажыл эртип шыдаар кылдыр шак ынчаар чаартып тургузарын оралдажыры эргежок чугула.

КҮРҮНЕЛЕР АРАЗЫНЫҢ БОТ-БОТТАРЫНГА АЖЫКТЫГ ХАРЫЛЗААЛАРЫ. Европа күрүнелериниң аразынга экономиктиг, эртем-техниктиг, культурлуг, туризм харылзаалары, а ол ышкаш кижини долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле бот-боттарынга ажыктыг хөй таалыг харылзаалар тайбың байдалга улам калбаа-биле хөгжүүр ужурлуг. Ол харылзаалардың хөгжүлдези Европаның улустарының тайбыңче, дыш-шөлээн амыдырал болгаш чечектелиишкинче чүткүлүүн материалдыг утка-шынарын байыдар, Европада тургустунуп турар айыыл чок чоруктуд болгаш кады ажылдажылганың системазының стабильдиг чоруун быжыглаар.

ЧЕПСЕГЛЕНИИШКИННИ ДҮЖҮРЕРИ. Европа күрүнелери делегейге тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыынга туржуп, чепсегленишкинни бүгү-иштиг болгаш бүрүн дүжүрер айтырыгларны болгаш хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти дүжүрерин шиитпирлээринге, чепсегленишкинни өөдере бүдүрерин кызыгаарлаар болгаш соксадыр талазыбиле хемчегларни боттандырарынга бүгү талалыг идигни бээр ужурлуг.

КНО-НУ ДЕТКИИРИ. Делегей ареназынга Европа күрүнелериниң эчис сорулгалары КНО-нуң уставында айыткан чүүлдерге дүгжүп турар — делегейге тайбыцны болгаш айыыл чок чорукту тургузарынга идигни бээри, күрүнелер аразынга найыралчы харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдери болур. Европа күрүнелери Каттышкан Нациялар Организациязын деткип, КНО-нуң уставында айыткан чүүлдерге дүүштүр ону быжыглаар дээш туржуп турар.

Ол бедик принциптерни болгаш сорулгаларны Европаның күрүнелериниң аразында харылзааларының үндезини болдуруп алгаш, иштин-европа чөвүлел хуралы төөгү талазыбиле улуг хемчээлдиг шиитпирни хүлээп алыр. Ол болза Европаны ёзулуг-ла тайбың кылып шыдаар үре-түүнелдиг кады ажылдың эгези болур.

Кандыг-даа ылгай көөр чоруку, деңгеергециг эвес азы онеднин моондактар таварыштырар чоруктарны узуткавышаан, Европа күрүнелериниң бүгү талалыг бот-боттарынга ажыктыг харылзааларын улам ынай хөгжүдериниң, тодаргай угланыышкыннарын иштин-европа чөвүлел хуралынга дугуржуп ап база болур ийик. Европаның чиг-эт болгаш энергетика курлавырларын боттуг ажыглаарынга, үлетпүрүүн күчүзүн бедидериниң болгаш чөлдериниң дүжүткүрүн бедидериниң херээнге, эртем-техниктиг революциянын чедиишкиннерин ажыглаарынга оларның кады ажылдажылгазы Европаның улустарының чаагай амыдыралының өзүлдезинин аргаларын көөдедир арганы бээр. Угаан-бодалдың үнелиг үүлдери-биле бот-боттарын байыдары, бот-боттарының культуразы болгаш уран чүүлү-биле таныжары улам улуг хемчээлдиг болу бээр.

Иштин-европа чөвүлел хуралынга ол чөвүлел хуралдың сонуургалдыг бүгү киржикчилери күрүнелериниң доктаамал органын тургузары ажыктыг болур ийик, чөвүлел хуралдың соонда, аңаа болза ол угланыышкынче улам ынайгы базымчарны чопшээрежип ап турар талазы-биле кады ажылды уламчылап болур.

Ол бүгү айтырыглар болза, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң бодалыбиле алырга, иштин-европа чөвүлел хуралының хүн айтырыының кол утказы болур ужурлуг. Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралынга төөгелеттинген күрүнелер болза, иштин-европа чөвүлел хуралын 1972 чылда чыып болур чылдыр санап турар, ынчангаш аңаа таарымчалыг фактор кылдыр, баа-ла ындыг бодалдыг болун турарының дугайын Барын Европаның элээн каш күрүнелериниң медеглелдерин барымдаалап турар.

Иштин-европа чөвүлел хуралынга эргежок чугула белеткелди кылыры чугула деп турар хөй күрүнелериниң бодалдарын Политиктиг консультативтиг комитеттин чөвүлел хуралының киржикчилери чүүлдүг деп көрүп турар, ол болза ук чөвүлел хуралды чыырынга болгаш ооң ажылының чедиишкиннинг болурунга дузалыг болур ийик. Олар оон ыцай. Европаның сонуургалдыг бүгү күрүнелериниң база АКШ-тың болгаш Канаданың киржилгези-биле хөй талалыг консультацияларны Хельсинкиге чорудар дугайында Финляндияның чазааның саналын боттандырары чугула деп санап турар. Иштин-европа чөвүлел хуралын белеткээринге болгаш организастаарынга хамаарышкан айтырыгларны дугуржуп алыр сорулга-биле хөй талалыг консультацияларга өскедаа күрүнелериниң төлөөлекчилери-биле кады киржир дээш, боттарының төлөөлекчилерин томуйлаар деп шиитпирлээнин чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелер база катап бадыткан турлар. Олар болза иштин-европа чөвүлел хуралынга белеткениниң хевири кылдыр хөй талалыг консультацияларны чорудар дугайында саналды сонуургалдыг бүгү күрүнелер ам чопшээреп көрүп турар-дыр деп санап турар, ынчангаш хөй талалыг консультацияларны эң-не чоокку үеде эгежээрин саналдап турарлар.

III

Европага чепсектиг күштерин болгаш чепсегленишкинни кызырар дугайында дугуржулганы чедип алыры Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыынга таарышкан турар ийик деп, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер санап тур. Олар болза Европада даштыкы-даа, национал-даа чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкинни кызырар дугайында айтырыгны шиитпирлээрде, ындыг кызырыышкынга киржип турар чурттарга когарал чедирбес кылдыр, ынчаар шиитпирлеттинген турар ужурлуг деп санап турарлар. Ол айтырыгны шиитпирлээриниң оруктарын чугаалажып көөрү болгаш тодаргайлаары Европада амгы туруп турар шериг-политиктиг эвиледдерге хамаарышпас ужурлуг. Бо айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннар чорударының чурумуун дугайында чогуур дугуржулганы чедип алган туруп болур.

* * *

Болгария Улус Республика, Венгр Улус Республика, Герман Демократтыг Республика, Польша Улус Республика, Румыния Социалистиг Республика, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели болгаш Чехословак Социалистиг Республика болза, Европаны тоогунун хөгжүлдези чугула базымда чедирип келген дээрзинге бүүвреддиглер. 1972 чыл Европаның улустарынга быжыг тайбың болгаш айыыл чок чорук талазы-биле чүгле чаа идегелди бээр эвес, харын база бурунгаар боттуг шимчээринге, ону амыдыралга боттандырарынга идегелди берин болур. Бүгү күрүнелериниң дээди хүлээлгези — аңаа идешкейлиг дузаны көргүзери болур.

Болгария Улус Республиканың өмүнээзинден
Тодор ЖИВКОВ
Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы
Станко ТОДОРОВ
Болгария Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

Венгр Улус Республиканың өмүнээзинден
Янош КАДАР
Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары
Ене ФОК
Венгрияның Революсчу ажылчын-тараачын чазааның Даргазы

Герман Демократтыг Республиканың өмүнээзинден
Эрих ХОНЕККЕР
Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Бирги секретары
Вольфганг РАУХФУС
Герман Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы

Польша Улус Республиканың өмүнээзинден
Эдвард ГЕРЕК
Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары
Петр ЯРОШЕВИЧ
Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

Румыния Социалистиг Республиканың өмүнээзинден
Николае ЧАУШЕСКУ
Румынияның Коммунистиг партиязының Чингине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы
Ион Георге МАУРЕР
Румыния Социалистиг Республиканың Министрлер Чөвүлелинин Даргазы

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң өмүнээзинден
Л. И. БРЕЖНЕВ
Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары
А. Н. КОСЫГИН
Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

Чехословак Социалистиг Республиканың өмүнээзинден
Густав ГУСАК
Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары
Людвик СВОБОДА
Чехословак Социалистиг Республиканың Президентизи
Любомир ШТРОУГАЛ
Чехословак Социалистиг Республиканың чазааның Даргазы

Прага, 1972 чылдың январь 26-да.

Каа-Хем хөмүр-даш разрезинин коллективи тоску беш чыл планының бирги чылын улуг күш-ажылчы тиилелгебиле дооскан. Коллектив пландан ажыр 478 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Мурнунда чылга бодаарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен.

Коллективте чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның саны өскен. Эрткен чылын ындыг 55 саналлы бүдүрүлгеге шинчээдип алганындан 157 муң рубльдин камналгазын алган. Алдыгы разрядчы токарь Юрий Дмитриевич Рыбин чаартыкчы саналдарны хөйну киирген.

Бодунуң херээнин мастери Ю. Д. Рыбин бүдүрүлгеде дериг-херекселдер кылырына, машина техника кезектеринге хереглеттинер чүүлдер чондурарынга мергежилдиг мастер. Ону коллектив хүндүлээр болгаш «алдын холдуг мастер» деп адап алган. Ол үткүлдүг күш-ажылы-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: Ю. Д. Рыбин ажыл үезинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АКШ-ТЫН ИНДИЙ-КЫДАТТА АГРЕССИЯЗЫН ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАРЫ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР МЕДЕГЛЕЛ

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Прагада чөвүлел хуралында киржип турар Болгария Улус Республика, Венгр Улус Республика, Герман Демократтыг Республика, Польша Улус Республика, Румыния Социалистиг Республика, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели болгаш Чехословак Социалистиг Республика, Вьетнам Демократтыг Республикага болгаш Индий-Кыдат чартык ортулуктуң өске-даа чурттарынга удур АКШ-тың агрессчи үүлгедиглерин күштелдиргени-биле холбаштыр Индий-Кыдаттың девискээринде тургустунуп турар байдалды чугаалажып көрген.

Вьетнамда дайынның чалбыыжы өжер хамаанчок улам өөскүп, ам харын-даа бүгү Индий-Кыдат чартык ортулукту хөме алы бергенин бүгү делегей билип турар. ВДР-ниң девискээрин бомбалаарын Ак Бажыңның дужаалын ёзугаар үргүлчүлеп турарын, оон-биле чергелештир байдалды айыылдыы-биле чидиглендиреринге чедирип турар АКШ-тың Индий-Кыдатта агрессчи өскедаа хөделиишкиннерин делегейниң хөй-иштизи шыңгыы буруу шаап турар.

АКШ-тың Индий-Кыдат чартык ортулуктуң девискээринде хөделиишкиннериниң алырга, ол девискээрниң айтырыгларын Вашингтон политика талазы-биле эвес, а шериг ёзузу-биле шиитпирлээрин оралдажып турар дээрзин бүзүредии-биле көргүзүп турар. Америк империализмниң угланыышкыны Вашингтонуң индий-кыдат чөрүлдээге «бодунуң шериг киржилгезин кызырар» дугайында шиитпири, «Вьетнам айтырыын чугаалажыышкыннар-биле политиктиг таарыштыр шиитпирлээрин» чедип алыр дээш оралдажыышкын дээн чижектиг хөй санныг медеглелдери-биле шыдажыр аргажок чөрүлдөлиг боон турар.

АКШ-тың чазаа Мурнуу Вьетнамда бодунуң шериглериниң санын кызырар ужурга таварышкаш, дайынны «вьетнамчыдарын» оралдажып, ол политиканы боттандырарының чепсээ кылдыр Нгуен Ван Тхиеуну, чалча администрациязын Сайгонда эрге-чагыргага арттырарын кызыдып, ону деткип турар.

Империалистер болгаш оларның чалчалары боттарының агрессчи үүлгедиглерин улам калбарткан тудум, социалистиг чурттарның, делегейниң дешилгелиг күштериниң дузазынга болгаш деткимчезинге даянган Вьетнамның, Лаостуң, Камбоджаның патриоттарының ойтур шаныышкыннары улам күштелип турар. АКШ-тың Индий-Кыдатта политиказы чайлаш чок буурап дүжер!

Ол девискээрниң улустарының боттарының салым-чолуп боттары шиитпирлээр дугайында дүрүм ёзугаар эргелерин хүлээп көөрүнге үндезилээш Индий-Кыдаттың айтырыын шиитпирлеп болур кыннарын иштин-европа чөвүлел хуралынга дугуржуп ап база болур ийик. Европаның чиг-эт болгаш энергетика курлавырларын боттуг ажыглаарынга, үлетпүрүүн күчүзүн бедидериниң болгаш чөлдериниң дүжүткүрүн бедидериниң херээнге, эртем-техниктиг революциянын чедиишкиннерин ажыглаарынга оларның кады ажылдажылгазы Европаның улустарының чаагай амыдыралының өзүлдезинин аргаларын көөдедир арганы бээр. Угаан-бодалдың үнелиг үүлдери-биле бот-боттарын байыдары, бот-боттарының культуразы болгаш уран чүүлү-биле таныжары улам улуг хемчээлдиг болу бээр.

Иштин-европа чөвүлел хуралынга ол чөвүлел хуралдың сонуургалдыг бүгү киржикчилери күрүнелериниң доктаамал органын тургузары ажыктыг болур ийик, чөвүлел хуралдың соонда, аңаа болза ол угланыышкынче улам ынайгы базымчарны чопшээрежип ап турар талазы-биле кады ажылды уламчылап болур.

Ол бүгү айтырыглар болза, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң бодалыбиле алырга, иштин-европа чөвүлел хуралының хүн айтырыының кол утказы болур ужурлуг. Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралынга төөгелеттинген күрүнелер болза, иштин-европа чөвүлел хуралын 1972 чылда чыып болур чылдыр санап турар, ынчангаш аңаа таарымчалыг фактор кылдыр, баа-ла ындыг бодалдыг болун турарының дугайын Барын Европаның элээн каш күрүнелериниң медеглелдерин барымдаалап турар.

Иштин-европа чөвүлел хуралынга эргежок чугула белеткелди кылыры чугула деп турар хөй күрүнелериниң бодалдарын Политиктиг консультативтиг комитеттин чөвүлел хуралының киржикчилери чүүлдүг деп көрүп турар, ол болза ук чөвүлел хуралды чыырынга болгаш ооң ажылының чедиишкиннинг болурунга дузалыг болур ийик. Олар оон ыцай. Европаның сонуургалдыг бүгү күрүнелериниң база АКШ-тың болгаш Канаданың киржилгези-биле хөй талалыг консультацияларны Хельсинкиге чорудар дугайында Финляндияның чазааның саналын боттандырары чугула деп санап турар. Иштин-европа чөвүлел хуралын белеткээринге болгаш организастаарынга хамаарышкан айтырыгларны дугуржуп алыр сорулга-биле хөй талалыг консультацияларга өскедаа күрүнелериниң төлөөлекчилери-биле кады киржир дээш, боттарының төлөөлекчилерин томуйлаар деп шиитпирлээнин чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелер база катап бадыткан турлар. Олар болза иштин-европа чөвүлел хуралынга белеткениниң хевири кылдыр хөй талалыг консультацияларны чорудар дугайында саналды сонуургалдыг бүгү күрүнелер ам чопшээреп көрүп турар-дыр деп санап турар, ынчангаш хөй талалыг консультацияларны эң-не чоокку үеде эгежээрин саналдап турарлар.

III

Европага чепсектиг күштерин болгаш чепсегленишкинни кызырар дугайында дугуржулганы чедип алыры Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыынга таарышкан турар ийик деп, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер санап тур. Олар болза Европада даштыкы-даа, национал-даа чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкинни кызырар дугайында айтырыгны шиитпирлээрде, ындыг кызырыышкынга киржип турар чурттарга когарал чедирбес кылдыр, ынчаар шиитпирлеттинген турар ужурлуг деп санап турарлар. Ол айтырыгны шиитпирлээриниң оруктарын чугаалажып көөрү болгаш тодаргайлаары Европада амгы туруп турар шериг-политиктиг эвиледдерге хамаарышпас ужурлуг. Бо айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннар чорударының чурумуун дугайында чогуур дугуржулганы чедип алган туруп болур.

* * *

Болгария Улус Республика, Венгр Улус Республика, Герман Демократтыг Республика, Польша Улус Республика, Румыния Социалистиг Республика, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели болгаш Чехословак Социалистиг Республика болза, Европаны тоогунун хөгжүлдези чугула базымда чедирип келген дээрзинге бүүвреддиглер. 1972 чыл Европаның улустарынга быжыг тайбың болгаш айыыл чок чорук талазы-биле чүгле чаа идегелди бээр эвес, харын база бурунгаар боттуг шимчээринге, ону амыдыралга боттандырарынга идегелди берин болур. Бүгү күрүнелериниң дээди хүлээлгези — аңаа идешкейлиг дузаны көргүзери болур.

Анкетага харыылаан

Партияның Тес-Хем райкомунун партийжи-организастыг килдизи эге организация секретарларының семинарын эрттирип тура, солун чүүлдү кылган. Харыылап бээри-биле элээн каш айтырыгдарлыг анкетаны кижи бүрүзүнге үлеп берген. Оларны чыгган, анализтеп көөрге, эге организациялар база оларның секретарлары-биле ажылдаарынга дузалыг эвээш эвес чүүлдер бар болган.

Эге организация секретарынга хөй удаа сонгутканындан ол кижиниң авторитединин, ук ажылга мергежээнинин, аргадуржулганын мөөнеттингенинин дугайында түүнелдерни үндүрүп болур. Айтырыгларга харыылаан 17 секретарының (районда шупту 20 парторганизация бар) 2-зи он удаа, 3-жү бештен чеди чедир, 7-зи ийиден дөрт чыл чедир аңаа солгуткан. Бир дугаар сонгуткан 5 секретарь ажылды башкарын өөренир, арга-дуржулганы чыыр сорулганы салыры илдең. Мону оргкилдис кичээнгейге алыр. Секретарь хүлээлгезинден ангыда өске партийжи база хөй-иштичи даалгаларны кижи бүрүзү күүседип турар болган. Чамдык эштерде харын-даа кол хүлээлгезинге шаптыктай бергеи дег хөй даалгалар бары илерээн. А ийи секретарь өске даалга чок. «Секретарь албан-хүлээлге сагыш-сеткилинерге тааржыр бе?» деп айтырыгга олар барык-ла шупту чопшээрежип харыылаан. Бир секретарьның бижээни: «Коммунистернин бергени күндүлүг болгаш харыысалгалыг даалгазын күзелдиим-биле күүседир мен». Өскези: «Коммунистернин болгаш райком бюрозунуң идегелин бүзүредир апаар». «Коммунистер хөй-дүр, бир кижини 2—3 удаа сонгууру албан бе» деп бирээзи чигзинген. «Тааржыр, ынчалза-даа чоок төрел улус аразынга ажылдаары бергедир» деп, өске бир партбюро секретары бодунуң бодалын илереткен.

Оларның удуртуп турар организацияларында коммунистер барык-ла шуптузу даалгалыг дээрзин секретарьлар дыннаткан. Ынчалза-даа чамдык пенсионерлер, а бир организациядан дөрт коммунист даалга чок. Райониуң хөй-иштин амыдыралынга оларның дээштиг киржилгези даалгаларны канчаар күүседип турарындан улуг хамаржыр. Оон-биле кады даалгалыг деп санадып турар эштер ону ыяап-ла күүседирин чедип алыры эргежок чугула. Хамаарышкан коллективтеринде лекция, беседа, илеткелдернин канчаар чоруп турарын бижээнин көөрге, оларның саны ам-даа эвээш болганын тодараткан.

Неделя санында политинформациялар бооп турар черлер эвээш. Байыр чыскаалдар бүлүүзүнде-ле илеткелдер эрттирер черлер бар, чамдыкта кварталда чаңгыс-ла катап лекция болган болур. Бир секретарь «чүү-даа болбаан» деп бижээн—ол боду чүү көрүп турганыл? Чамдык удуртукчулар ол ажылды тооп көрбейн турары база илерээн. Районнуң удуртукчулары, чогаалчылар, мурнакчылар, Ада-чурттун Улуг дайынының киржикчилери, депутаттар-биле ужуражырын күзеп, оларның чугаазын дыннаксап турар деп секретарьлар бижээн. Чамдык эштер шуут-ла тодаргай, фамилияларны алап, негелде кылган. Райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизи бо бүгүнү өөренип көөрү күзенчиг.

Секретарьлар шуптузу библиотекаларның номчукчулары. Политиктиг литературадан ангыда, чечен чогаалды эвээш эвес номчуп турар. Кижи бүрүзү солуннар, журналдарны чагаан, 6 секретарь партийжи парлалганы доктаамал номчуп турар. «Правда» солунну чүгле 7 кижи чагытканы четпес. «Шынны» 14 кижи чагыдып алган. Чүгле 1—2 солуннарлыг эштер база хөй. Секретарь өске коммунистерге үлегер-чижек бөлүру манаа база херек. Парлалга ажылынга бодунуң шуут киржилгези чугула деп санап турар секретарьлар бар. Олар республика солуннарынга материалдарны бижип, районнуң радиодамчыдылгазынга киржип турар. Ынчалза-даа ындыг кижилернин саны эвээш, материалдар эвээш болгаш доктаамал эвес бооп турар. Чамдык эштер олче шуут сагыш салбайн турар. Ажылагыйга, кижилернин коммунистиг кижизидилгезинге парлалганын улуг рольдуун утпаза чогуур.

Сөөлгү айтырыг: «Партия эге организациязының ажылын эжижидер база үстүнде турар партия органнарындан удуртулганы күштелдирер талазы-биле силернин сүмелер, күзелиннер кандыгыл?». Партбюро секретарьларындан негелдени күштелдирип, оларга практиктиг дузаны көргүзерин, партия бөлүктериниң ажылын сонуургаарын райкомдан «Тес-Хем» совхозтуң партком секретары дилээн. Райпонуң партия организациязы хөрээженнер-биле база аныяктар-биле ажылга дузалажырын күзеп турар. Хөй-иштин организациялары-биле ажылды эжижидип шыдавайн тур бис дээрзин «Ак-Эрик» колхозтуң партбюро секретары дыннаткан. Ындыг хевирлиг дилеглер, күзелдер, сүмелер кижи бүрүзүнде бар болган.

Иштизи-биле түүнээрге, анкета чорутканы эге организациялар-биле ажылдаарынга райкомнуң килдистеринге чамдык угланыышкыннарны берип турар. Мону практика кырынга боттандырарын анкетаны долдуруп, илегелин илереткен секретарьлар манап турар.

Б. ШЫЫРАП.
А. ДЕМБРЕЛЬ.

Хандырылганы эжижидер

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын эжижидери, оларга ажылдаарының таарымчалыг байдалдарын тургузары колхозтарда болгаш совхозтарда профэвилел комитеттериниң бирги чергениң сорулгазы болур. Бо чугула сорулганы «Улуг-Хая» совхозта ажылчын комитеди канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны көдээ ажылагый база белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң президиумунга чоокку эрткен хүннерде чугаалажып көрген. Ол ажылчын комитединиң ажылында чамдык чогумчалыг түүнелдер барын президиумга демдеглээн.

«Улуг-Хая» совхоз эрткен чылын 12 малчын өрегени эзлчеглиг ажылче, суурга доктаамал чурттаарынче шилчидерин планнаш, 13 өрегени шилчиткен. Совхозта 4 ясли-сад ажылдап, аңаа малчыннарның ургларын хүлээп ап турар. Ылаңгыя Хайыракан салбырында малчыннар чурттаар чаңгыс аай хевирлиг, чаа бажыңнарны хөйну туткан.

Малчыннар чурттаар оран-сава тударынга көрдүнген 51 муң рубль ажыг капитал салыышкынындан 44 муң ажыг рубльди чарыгдаан.

Ол ышкаш малчыннарның арга-мергежилин бедидеринче совхоз дирекциязы болгаш ажылчын комитеди кичээнгейни салып турар. Малчыннарның иштиндеи 10 кижи бирги болгаш ийиги класстың мастери деп атты чедип алган. А зооветөөредилгеде 140 кижи хаара туттунган, кичээлдер программа ёзугаар, доктаамал эртип турар.

Бо ажыл-агыйның малчыннарының хандырылгазында четпестер бар. Оларга эмчи дузаламчызын доктаамал эвес көргүзүп, аъш-чем аймааның бараннарын үзүктелиишкиннинг чедирип турары болур. Автолавкаларның малчыннарга баарының тодаргай графиги чок, олар айда чүгле чаңгыс катап эргип турар.

Оон аңгыда, септелге кылыр тускай бригаданы совхоз дирекциязы тургуспаанынбиле чамдык малчыннарның бажыңнарының агар септелгези ам-даа кылдынмаан. Хөмүр-даш, ыяш сөөртүп бээр машина чедишпезинден малчыннар боттары оттулар ыяшты шанак-биле сөөртүр ужурга таваржып турар. Коданнарже кышкы үеде суг сөөртүр машиналар эпти-ле үрелир, ынчангаш малга суг бээри үстүп, кол инженерниң контроль чогундан ол машиналар чамдыкта аңаа чоруушкун кылыры ховар эвес.

Ырак коданнарга солун, сеткүүл чедирилгези, лекция болгаш беседа номчулгазы база-ла четпес. Совхозта хөй-жуларның чамдыызы эзлчеглиг ажылче шилчээн аттыг болза-даа, эзлчежип кадарар кижилерни дирекция чери тып бербээниниң уламындан Х. Дадар-оол, Х. Дорун-оол дээн ышкаш малчыннар ам-даа коданын часкаан кадарбышаан.

Бо илереттинген четпестерни чоокку үеде чайладырын профэвилел обкомунуң президиуму совхоз дирекциязына болгаш ажылчын комитединге хүлээтнен.

Малчыннарның амыдырал хандырылгазын эжижидеринде, оларга күш-ажылдың эргежок чугула байдалдарын тургузарынче колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери бо эң-не шиитпирлиг үеде онза кичээнгейни салыр хүлээлгелиг.

К. ХОВАЛЫГ.

Массаның чогаадыкчы энергиязын, бүгү күжүн—беш чылга!

Профэвилелдериниң XII область конференциязы

Профэвилелдериниң XII область конференциязынга отчёт илеткел кылган облпрофчөвүлөлдиң даргазы **Т. Ч. Норбу** отчёттуг үеде профессионалдар эвилелдериниң область чөвүлели партия организациязының удуртулгазыбиле бодунуң ажыл-чорудулгазын республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге, ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын болгаш коммунистиг кижизидилгезин экижидеринге профэвилел организацияларының ролюн бедидеринче угландырган дээрзин демдеглээн.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш демиселче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле профэвилелдериниң эң-не дээштиг, идегелдиг чепсээ социалистиг чаруш. Шынап-ла социалистиг чаруш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге бодунуң салдарын чедирип турар. Ынчангаш профэвилелдериниң область чөвүлели отчёттуг үе дургузунда социалистиг чаршыты дээштиг организастаарының хемчеглерин алган. Ылаңгыя чаруш В. И. Ленининиң төрүттүгениниң бээр 100 чыл оюн болгаш партияның XXIV съездизин уткуурунуң үезинде улам-на калбарган. Республикага ол чаршыттың эгелекчилери «Сүт-Хөл», «Саян» совхозтарның, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Чадаананың хомүр-даш участогунуң болгаш өске-даа ажыл-агыйларның коллективтери болган. Оон тодаргай чижээнге «Көк-Тей» совхозту илеткелчи көргүскен. Бо ажыл-агыйда ажыл-ишчи бүрүзү социалистиг хүлээлгелиг, Ажыл-агыйжы чорук, кижизидилге ажылының дээштин, коллективтиг ажыл-чорудулгазынга бүгү ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның идепкейлиг киржилгези «Көк-Тей» совхозту мурнакчы ажыл-агыйларның одуруунче кодүрүп үндүрген. Ам совхоз 132,6 муң куштуг, төрүүр даргаа бүрүзүнге онааштыр совхоз 170 чуурганы, бо конференцияның делегады эш Ванникова төрүүр даргаа бүрүзүнден-не 188 чуурганы алган. Эрткен чылын совхоз он миллион чуурганы садар тургаш, 11,7 миллионну сатнан. Бир инектен-не 2788 кг сүттү сагган, азы республиканың ортумак деңнелинден ол 1222 кг бедик. Күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле бүгү планнарын, социалистиг хүлээлгелерин совхоз ажыр күүсеткен.

Бо дег чедишкиннер өске ажыл-агыйларда база бар. Оон-биле кады социалистиг чаршыты организастаар турарында улуг четпестер барын илеткелчи чижектер-биле көргүскен. Чижээ, районнар бөдтарының аразында аас-биле чаржып турар боордан башка, түңнелин үндүрүп, дээштин чедип албайн турар. Мынчангаш чаршытың ленинчи принциптерин амыдыралга шудургу боттандырар улуг ажыл профэвилел организацияларының мурнунда тургустунуп турар.

Планнаашкының болгаш экономиктиг идиг беришкиниң чаа системазын улам ынай сайзырааңгайжыдар талазы-биле белеткелге база хемчеглерни боттандырарынга профэвилелдериниң область чөвүлели бодунуң салышкынын киргген. Ам республикада 65 бүдүрүлгениң 49-зу ол чаа системаже шилчээн. Бо талазы-биле хөй түүлдерни кылыры профэвилел организацияларындан негеттинип турар.

«Улус ажыл-агыйынга бүдүрүлгениң курлавырларын ажыглаарын экижидериниң болгаш камналга чурумун күштелдириниң дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның чагаазының негелделерин күүседир талазы-биле профэвилелдериниң область чөвүлели болгаш комитеттери эвээш эвес ажылды кылып чорутканың илеткелчи демдеглээн.

Ол чагааны ажылчыннарның, профэвилелдериниң хураалдарынга калбаа-биле танышкан, бо талазы-биле ажылдың кайда кандыг чоруун турарын хынап чугаалажып турган. Ынчалза-даа чагаада айыткан негелделерни республиканың профэвилелдер организациялары ам-даа ыракта чедир күүсетпейн турар. Хой-хөй организацияларда ажыл-агыйжы эвес чоруктар, техникага, материалдарга, чиг-этке, электроэнергияга, одаар үүлүг камналга чок чоруктар чок деп болбас.

Бүдүрүлгени эргелеп башкарырынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирери профэвилел организацияларының кол сорулгаларының бирээзи болур. Илеткелчи ацаа тодаргай доктааган. Оон чижээнге коллективтиг керээлерни ап болур. Ону коллективтиг деп адааны аваала таварылга эвес, чүге дизе, бүдүрүлге болгаш ажылчы чоннарның культура- амыдыралының-даа талазы-биле коллективтиң бүгү сорулгалары ында тодаргайлатынган. Ажылдан турар кижи бүрүзүнүң хууда эрге-ажыктарыбиле бүгү коллективтиң ниити эрге-ажыктары ол керээлерде ырый дүжүп турар.

Бистиң республикада 152 коллективтиг керээлерни чаргаан. «Өөк», «Межегей», «Сүт-Хөл» совхозтар, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарының профэвилел комитеттери ол керээлериниң күүселдезин багай эвес организастаан турар. Керээлер талазы-биле ажылда четпестерни анализтеп чугаалааш, илеткелчи оларны чайладырының аргаларын болгаш хемчеглерин база айыткан.

Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге хураадары — бүдүрүлгени эргелеп-башкарырынга ажылчы чоннарны хаара тударының бир дээштиг аргазы ол. Бистиң республикада оларны 115-ти тургускан. Оон ажылында 4400 ажыг ажылчын киржип турар. Ылаңгыя «Тыва кобальт» комбинатта, «Элегес», «Чыраа-Бажы» совхозтарда болгаш өске-даа черлерде мыдыг хураалдар бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээринге эки салдарны чедирип турар. Ол хураалдарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидериниң, ботүнезин чиигедириниң, техниканы кадагалаарының, часкы тарылгага белеткелдиң-даа айтырыгларын чугаалажып турар.

Чамдык профэвилелдер болгаш ажыл-агый удуртукчулары ындыг хураалдарның ролюн ам-даа чедир үнелевейн турар. Чижээ, «Шивилиг», «Шекпээр» совхозтарда, пиво заводунда, Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгезинде оларны тургустаанын чүгле ооң-биле тайылбырлап болур.

Ажыл төлевириниң ам күштүг болуп турар системазын шын сагыры дээш контрольду облпрофчөвүлел, профэвилелдер обкомнары элээн күштелдирген. Күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң талазыбиле комиссияларның ажылы чамдык черлерде өөрүнчүг. Ацаа республика типографиязында, дааранылга комбинадында, «Улут-Хая» совхозта болгаш өске-даа черлерде комиссиялар хамааржыр. Ажыл төлевириниң талазы-биле хоойлужудулганы сагыырынга холбашкан айтырыгларны ол организацияларның профэвилел комитеттери боттарының хураалдарынга доктаамал көрүп турган. Ынчалза-даа чамдык бүдүрүлгелерде болгаш тудуг организацияларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин ажыл төлевириниң өзүлдези мурнап турар чоруктар-биле эптежип болбас ужурлуг бис. Ам бир сагыш салыр кол участок бо.

Бистиң чуртувуста эң-не үнелиг капитал — кижи. Ынчангаш ажылчын кижиниң күш-ажылының камгалалы Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кичээнгейниң төвүнде турар ужуру-даа ол. Бо талазы-биле бистиң республиканың ажыл-агый болгаш профэвилелдер органнары отчёттуг үеде ээлээн ажылдарны кылганын илеткелчи демдеглээн.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң бедик темпилерин чедип алырынга, күш-ажылдың болур-чогуур таарымчалыг байдалдарын тургузарынга, бүдүрүлгени организастаарын экижидеринге күш-ажылды эртөмге үндезилеп организастаары чугула рольдуг. КЭО талазы-биле республика чөвүлел хуралын эрттирген, ол чорук «Тыва кобальт» комбинатка, чамдык автобүдүрүлгелерге, сентелге заводунга болгаш өске-даа черлерге КЭО ажылын экижидер арганы берген. Ынчалза-даа хөй-хөй профэвилелдер комитеттери, чамдык министерстволар, ажыл-агыйларның удуртукчулары КЭО-нуң планнарын ажылдан кылырынга болгаш боттандырарынга чогуур кичээнгейни салбайн турар.

Мооң-биле чергелештир күш-ажылдың организациязында четпестериниң уламындан хой-хой бүдүрүлгелерде ажылды дүвү-далаш кылыр чоруктар бар, хөй үе-шактыг чидирип турар бис. Харын-даа чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары бүдүрүлгени четпес организастаанының чылдагаанындан болган чидириглерни ажыл шагындан дашкаар үелерде болгаш дыштаныр хүннерни ажыглап турган, «эдин» алырын ораладажын турарлар. Отчёттуг үеде ажыл шагындан дашкаар ажылчыннар 235 муң шакты ажылдаан, ылаңгыя ындыг ажылдар автотранспорт, тудуг организацияларында хой.

Ажылчы чоннарның кадыкшылын быжыглаарынга, оларның чаагай байдалын бедидеринге күрүнеин социал страхованиези улуг рольду ойнап турарын илеткелчи чижектерге коргускен. Ол сорулгаларга бо чылын 7,5 миллион рубльди бистиң республика чарыгдаар.

Республиканың кадык камгалал органнарының ажылынга хамаарыштыр эш Норбу шыңгыы шүүгмүүлелди кылган. Чижээ, эмнелге албан черлериниң кол эмчилери аараан кижилерге бюллетень бээриниң күштүг болуп турар дүрүмнерин эмчилериниң саган турарын хандырбайн турар. Үүгле Кызылдың эмнелгелериниң эмчилери 1971 чылда амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчыларынга дүрүмнерге дүүшпес 23 бюллетеньни берген. «Өөк» совхозтуң участок эмнелгезиниң эргелекчизи турган эш Бардовский хамааты Сметанинге 30 хүннүң бюллетенин шын эвес берген. Бо бүгү болгаш күрүнениң социал страхованиезиниң талазы-биле ажылда четпестериниң кол чылдагааны болза, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң база адырлар аайы-биле обкомнарының талазындан удуртулганың кошкаында, контроль чогунда.

Ажылчы чоннарның кадыын быжыглаарынга санаторий-курортка эмнепири, организастыг дыштанылга, күш-культура болгаш туризм улуг ужурдузалыг. Мацаа хамаарыштыр илеткелчи тодаргай анализти кылып, чедип алыр сорулгаларывысты чугаалаан. Ылаңгыя путёвкалар хуваалдазында, дыштанылга черлериниң ажылында улуг четпестер барын илеткелчи айыткан.

Отчёттуг үе дургузунда кылып чоруткан ажылдарны түңнеп, илеткелчиниң чугаалааны болза: сески беш чылды, 1971 чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседиринге профэвилелдөр организациялары бодунуң үлүүн киирген болгаш ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге улуг салдарын чедирген.

Республиканың ажылчы чоннарының төлөөлекчилериниң хуралынга 1972 чылда республиканың социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алган. Оларның чамдыктары бо: 265 муң тонна тарааны бүдүрер, оон иштинде күрүнеге садары—85 муң тонна. Ниитиниң малының бажын 6—10 хуу ковүдедир. Бир саар инекке онааштыр 1700 кг сүттү саар, бир хойдан 2,4 кг дүктү кыргын алыр, үүс башка онааштыр 85 бызааны, 90 хураганы болгаш анайны камгалап алыр дээш, оон-даа ынай.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге Тываның профэвилелдер организациялары бодунуң төлөөлекчилерин киирер, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн болгаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизин күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуур деп бижиг бүүрелди илеткелчи илергейлээн.

* * *

Илеткелдер төвген соонда бир дугаарында «Тыва даг-дүгү» комбинатта профэвилелиниң каттышкан комитединиң даргазы **Х. Ч. Сарыглар** санал берген.

— Тоску беш чылдың бирги чылында коллектив күженишкининг ажылдааш, бүдүрүлге планын декабрь 25-те күүседипкен болгаш Торээн чуртка пландан ажыр 3000 тонна даг-дүгүн берген — деп ол медеглээн. Комбинаттың дирекция чери, партия, профэвилел органнары техникиг деңшилгеже, дерилгелерни чаарты дерип кылырынче, күш-ажылды эртөмге үндезилеп организастаарынче улуг кичээнгейни салган. Чаа техниканы шиңгээдип алырынга 131 муң рубль планнаттынган турган болза, ол сан 143 муң четкен. Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны бүдүрүлгеге шиңгээткенинден 217 муң рубльдиң камналгазын алган.

Ооң соонда оратор комбинатта бүдүрүлгениң культуразын бедидер, техниканы айыыл чок болдурары, амыдырал-чуртталганың бедик культуразы дээш элээн каш норүүлеларын эрттирип турарынга, социалистиг чаршыты организастаарынга холбашкан дыңнадыгларны кылган. Амгы үеде ында коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты 531 ажылчын, 15 ээлчег, бригада, экипаж чедип алган. Ол бедик ат дээш 1150 кижи, 29 ээлчег, цех, бригада демисежип турар.

Эш Сарыглар ооң-биле кады чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны бот-шүүгмүүлекчи ёзу-биле айыткан. Бүдүрүлгениң чамдык адырларынга авариялар болу бергилээрлерде, олар үр үеде планын чедир күүсетпес турган. Дагдүгүнүң чамдык маркаларының планы күүсеттинмээн. Күш-ажылдың сагыла-чуруму багай. Эрткен чылын 864 кижихүнү үзүлген. Ажылчыннарның ажылдан үнер чоруу амдаа хой. Партия, профэвилел органнары администрация чери-биле кады четпестерни чайладыр хемчеглерни ап турар. Комбинатты техника талазыбиле чепсеглээриниң перспективтиг планын ажылдан кылган.

Оратор ооң соонда комбинаттың ийги эолчээн бо беш чылда ажыглалга киирери-биле холбаштыр сорулгаларны айыткаш, тоску беш чылдың ийги чылының планын 1972 чылдың декабрь 25-те күүседир, пландан ажыр 1000 тонна даг-дүгүн Торээн чуртка бээр дээрзин бүзүреткен.

Профэвилелдериниң область чөвүлели чер-черде местконнарга боттуг дузаны көргүзерин, активтериниң семинарларын, школаларын организастаарын, коммунистиг күш-ажыл школаларынга тодаргай дузаны көргүзери негеттинип турарын оратор түңнелинде чугаалаан.

Бир эвес Тываның өөнүг металлургиязының баштайгызы—«Тыва кобальт» комбинаттың ажыл-хөрөөниң дугайын ап көөр болза, мында база чугаалаар үүлдер хой. Ында профэвилелиниң каттышкан комитединиң даргазы **Г. В. Тараканова** бодунуң саналын ацаа холбаштырган. Баштайгы үеде аныяк бүдүрүлгеге бергелер турза-даа, эрткен чылын комбинат планын күүседипкен. Бо коллективте профэвилел организациялары организакчы болгаш кижизидикчи ажылдың деңнелин бедидеринче кичээнгейни күштелдирген. Бүгү ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар профэвилел кежигүнү, ынаы-бүрү адырлар аайы-биле комиссиялар ажылдап турар. Коммунистиг күш-ажылдың 7 школазында, экономиктиг семинарда кичээлдер чоруп турар. Чаршыта бүгү ажыл-ишчилер киржип турар, оларның 52 хуузу коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде хаара туттунган.

Кандыг-даа айтырыгны профэвилел комитеди бүдүрүлгениң дирекция чери-биле кады шиитпирлеп турар. Ынчамыже ажылга чамдыкта маргылдаалар, бергелер база туруп кээр дээрзин оратор дыңнаткаш, облпрофчөвүлели чамдык чугула хемчеглерни чорударда боттарының төлөөлекчилерин чорутпас телефон-биле дыңнадып турары четпес деп шүүгмүүлээн.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчызы **К. С. Хомушку** биле «Тээли» совхозтуң хойжузу **Г. Э. Чудурукпай** боттарының ажыл-агыйларында байдалды чугаалааш, социалистиг хүлээлгелерни алгаш ооң күүселдезинче өгезинден эгелээш сагыш салырының чугулазын демдеглээн.

Эрткен чылын бистиң совхоз күрүнеге эзт, дүк садар планын күүсеткен, чамдык коргүзүглери күүсеттинмээн, ылаңгыя бисте чер ажылының продуктулуу копчуг чавыс, ооң чылдагааны күш-ажылды четпес организастаар турарында — деп, эш Хомушку саналын эгелээн. Социалистиг хүлээлгени алгаш, ооң соонда ону уттуптар, үүгле квартал азы чартык чыл эртөкөде түңнеп каар, ооң өгезинден эгелээш күүселдезинче профэвилелдери-даа, өске-даа организациялар сагыш салбас-тыр, мени бодүүн ажылчы кижини ол дүвүредип чоруур дээрзин оратор чөптүү-биле шүүгмүүлээн. Профэвилелдериниң болүктериниң өгелээш бо чугула айтырыгже, кижилер-биле ажылче кичээнгейни күштелдирер ужурлуг.

Индирде «Тиилелге» совхозтуң директору **И. Г. Лаврипенко.** — Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң күженишкининг шудургу ажылының деңнелинде ажыл-агый салбайн турарын ол шүүгмүүлээн.

Күрүне садының болгаш хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы **Д. Л-Ш. Ондар** санал бергеш, чопга садыг хандырылгазының айтырыгларынга тодаргай доктааган. Ол Таңды, Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Чоон-Хемчик райполарының болгаш респотребсоюзтуң ном садар килдизиниң эки ажылын демдеглээш, чамдык черлерде чонга садыг хандырылгазының культуразының деңнелиниң чавызын, совет садыгның чурумун үрээр, самчыгдалдудагдал болур чоруктарның ам-даа уэуткаттынмаанын демдеглээн. Ниитиниң чемненилгезин, ылаңгыя школаларны ынг чемнер-биле хандырарын Бай-Тайга, Тожу болгаш өске-даа черлерде багай организастаан. Оларның ажылынга профэвилелдериниң талазындан контроль чок.

«Тес-Хем» совхозта хову бригадазының бригадири **М. С.-Б. Арыпчорга** сөс берген.

— Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш совхозтуң ажыл-ишчилери кызымак ажылдаанының түңнелинде планныг онаалгаларын болгаш хүлээлгелерни күүседиринге тоску беш чылдың бирги чылында чамдык чедишкиннерлиг болган — деп, ол чугаазының эгезинде демдеглээн.

Совхозтуң дирекциязы, партия болгаш профэвилелдиң ажылчын комитеттери чаруш дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр ону организастаарын экижидер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап эгелээн. Чаршыттың мурнакчыларынга моральдыг болгаш материалдыг шаңналдарны тыпсырының хемчеглерин ажылдан кылганын эш Арыпчор айыткаш, коммунистиг күш-ажыл дээш демиселдиң совхозтуң ажылчыннарының ортузунда калбарганынга доктааган.

1972 чылда совхозтуң ажылышчилериниң мурнунда сорулгалар улуг, ону күүседип болур бүгү аргалар барын айыткан.

— Партия болгаш чазактың чонуң кадыын камгалаарынче хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында Тываның эмнелгелериниң материалдыг баазазы чыл келген тудум-на быжыгып, дээди болгаш ортумак эртемниг эмчи кадрларның саны доктаамал өзүп турар. Ооң уламындан ажылчы чонуң эмчи хандырылгазы дыка экижээн — деп, Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң ораламчызы **О. К. Ондар** саналының эгезинде чугаалаан.

Кадык камгалал органнарында кылдынган ажылдар-биле чергелештир чедир кылдынмаан үүлдерге, ниитиирлеттинмээн айтырыгларга, ажыглаттынмайн турар курлавырларны илередип тыварынга эш Ондар доктааган.

Эмнелге албан черлериниң материалдыг баазазы ам-даа кошкан, ооң ажылдакчылары амгы үениң негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турар. Ылаңгыя Тес-Хемниң О-Шынаада, Үй-Шынаада, Бай-Тайганың Кызыл-Дагда, Бай-Талда эмнелге пунктуларының ажылы кошкак деп оратор демдеглээн.

Эмнелге албан черлериниң аразында социалистиг чаршыты четпес организастаан, негелделерин тодарадын кылбаан, ооң уламындан түңнелдерин чогуур үезинде үндүрбейн келген. Эмнелге ажылдакчыларының ортузунда политиктиг кижизидилге ажылы кошкак тургустунган. Ажыл шагы үзер, хой-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар ам-даа бар.

Республиканың районнарында болгаш Кызылда эмнелге ажылдакчылары аараан кижилерге бюллетеньнерни тыпсырының чурумун барымдаалавайн турарын хынаалдардан илерээнин ол буруу шаан шүүгмүүлээн. Ындыг чаварылгалар Сүт-Хөл, республика эмнелгелеринге тургулаан. Буруулуг кижилерни шыңгыы хемчег алган.

Индирде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Кызылдың № 1 АТБ-зиниң чолаачызы **Ю. Н. Зюзин.**

Тываның сураглыг чолаачызы конференцияның делегаттарынга автотранспорт бүдүрүлгезиниң болгаш бодунуң бригадазының тоску беш чылдың баштайгы чылында канчаар ажылдааның дыңнаткан.

— Бистиң бригадавыс 1971 чылдың планныг онаалгазын 143,8 хуу күүсеткеш, 13 муң литр кывар-чаар материалды, 25 комплект автодугуйну камнап алган — деп, эш Зюзин чугаалаан.

1972 чылда бригадада автомобил саны хевээр, ынчалза-даа соорүр чүктүү хемчээли эрткен чылдан өскен. Ол чүге дээрге бо талазы-биле чамдык хөреңги тускайлаашкынын бюджеттиң өске үүлдери-биле чажырын турар.

Оон ааңыда президент ээлээн каш чылдарда «шериг программазынга» чарыгдаары-өөне 6,3 миллиард доллар түңнүг немелде акша-хөреңгини тускайлаза чогуур деп турар.

Ол программалар-биле колла кичээнгейни стратегиг ракета-ядролуг күштерни улгаттырарынче, дайынчы корабльдерниң чаа хевирлерни тургузарынче, ракетага удур ажыглаар «Сейфгард» дээр чаа системаларны хөйү-биле бүдүрериниче болгаш өске-даа сорулгаларже угландырын турар.

Президент чуртту иштики экономиктиг байдалынга хамаарыштыр акшаның ортекүнезиниң кудулаашкыны-биле демисел «кордан турганындан дыка оожум чоруттунган болгаш ажыл чокталыышкын улам өзер чорук-биле капсырлашкан» деп миниин турар. Чурт иштинде хереглеп бараанларынга ортектериниң өспүшаанын президентиниң бижиинде база ажыы-биле айыткан. Ол ышкаш АКШ-тың садыг талазы-биле турукунуң болгаш төлевир балансызының улам дорайтаанын президент база айыткан.

1973 чылдың чаа бюджеттинде көдээ ажыл-агыйга акша тускайлаашкынын эвээжеткен, садыга болгаш транспортка чарыгдалдарны кызырган. Ол ышкаш чуртталга тудуунга чарыгдалдарны чазак чери амдаа 800 миллион долларга кызырар деп турар.

ЧУРУКТА: конференцияның делегаттары (солагай таладан оң талаже) Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, «Элегес» совхозтуң хойжузу Уин-оол Бавун-оол, № 1 АТБ-ниң чолаачызы Юрий Зюзин болгаш «Тес-Хем» совхозта ажылчын комитединиң даргазы, Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүргүй-оол олар чапсар үезинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Бангладешти хүлээп көрген

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң чазаа Бангладеш Улус Республиканы хүлээп көөр дугайында шиитпирни үндүрген болгаш элчин черлериниң деңнелинге дипломаттыг харылзаалары ооң-биле тургузарынга беленин илергейлээн деп. ЧТК агентилел дыңнаткан.

ЧССР-ниң чазааның ол шиитпириниң дугайын ЧССР-ниң Президентизи Л. Свобода Бангладеш Улус Республиканың президентизи Абу Сайед Чоудриге, а ЧССР-ниң чазааның Даргазы Л. Штроугал Бангладеш Улус Республиканың премьер-министри Маджибур Рахманга дыңнаткан.

Чехословак Социалистиг Республиканың болгаш Бангладеш Улус Республиканың аразында харылзаалар ийи чурттуң улустарының чаагай чоруунга, бүгү делегейде деңшилгениг болгаш тайбың эрге-ажыктарынга чедишкининг хөгжүүр дээрзинге күзелин чехословак удуртукчуларның телеграммаларында илергейлээн.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

✦ **ТОКИО.** Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зы Компартияның бо чылын болур 50 чыл оюн ооң саның эзээн көвүдедири болгаш ооң салдарын күштелдирери-биле демдеглээр деп партияның кежигүннери, ооң талалакчыларын болгаш бүгү япон улусту кыйгырган. ЯКП ТК-ның парлаг үндүрген кыйгырымда чугаалааны болза, бистиң партиябыстың 50 чылдыг тоолуу дээрге, ажылчы чоннарның болгаш бүгү улустуң эрге-ажыктары дээш ажылчын ацгының мурнакчы партиязының тоолуу-дур. Ам Компартия чуртта салдарлыг политиктиг күш болу берген болгаш Японияның келир чырыткылыг үеэи дээш демисежип турар.

✦ **ПАРИЖ.** Францияның президентизи Жорж Помпиду Нигерже болгаш Чадче албанның аян-чоруун кылып чоруткан. Ол чуруттарга бо күрүнелерниң баштыңнары-биле чугаалажыышкынынарны кылыр дээн.

ЧЕПСЕКТИ ЭҢДЕРЕ БҮДҮРЕРИН НЕГЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 1972—1973 сан-хоо чылында федеральдыг чазактың бюджединиң толевилелин айтып турар бижикти президент Р. Никсон Конгрессче чоруткан.

Мурнуу-Чоон Азияда дыка хой шериг чарыгдалдары болгаш агрессия-биле холбаштыр Каттышкан Штаттар сан-хоо болгаш экономика талазы-биле ыңгыы бергедээшкиннерге таваржып турарының дугайын президентиниң бижиинде хереченлеп турар. Бо сан-хоо чылында федералдыг чазактың чарыгдалдары күрүне холунга кирер акша-хөреңгиден 38,8 миллиард доллар хөй болурунда база дыңнадып турар. Каттышкан Штаттарның бюджединге ол хире хөй каража 1945 чылдан бээр турун көрбээн. Ынчангаш 1972—1973 сан-хоо чылдарында чаа бюджеттиң толевилелинге 25,5 миллиард доллар түңнүг деңдии хөй каражаны баш удур көрүп турар.

Бюджеттиң кол сорулгазы үүл дээрге, чепсеглешкинин эңдере бүдүрерин үргүлчүлээриниче чазактың чүткүлү болур.

АКШ болза мооң-даа соңгаар бодунуң даштыкы политиказын «күш дөгээриниге» үндезилеп чорудар апаарын президентиниң бижиинде демдеглеп турар. Дайын белеткелиниң сорулгаларынга бюджеттиң бүгү чарыгдал кезектериниң 32 хуузун, 78,3 миллиард долларны тускайлап турар. Бо сан-түңнер АКШ-тың бүгү-ле дайын чарыгдалдарының долу хемчээлин көргүспейн турар.

Совхозтуң директориязы, партия болгаш профэвилелдиң ажылчын комитеттери чаруш дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр ону организастаарын экижидер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап эгелээн. Чаршыттың мурнакчыларынга моральдыг болгаш материалдыг шаңналдарны тыпсырының хемчеглерин ажылдан кылганын эш Арыпчор айыткаш, коммунистиг күш-ажыл дээш демиселдиң совхозтуң ажылчыннарының ортузунда калбарганынга доктааган.

1972 чылда совхозтуң ажылышчилериниң мурнунда сорулгалар улуг, ону күүседип болур бүгү аргалар барын айыткан.

— Партия болгаш чазактың чонуң кадыын камгалаарынче хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында Тываның эмнелгелериниң материалдыг баазазы чыл келген тудум-на быжыгып, дээди болгаш ортумак эртемниг эмчи кадрларның саны доктаамал өзүп турар. Ооң уламындан ажылчы чонуң эмчи хандырылгазы дыка экижээн — деп, Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң ораламчызы **О. К. Ондар** саналының эгезинде чугаалаан.

Кадык камгалал органнарында кылдынган ажылдар-биле чергелештир чедир кылдынмаан үүлдерге, ниитиирлеттинмээн айтырыгларга, ажыглаттынмайн турар курлавырларны илередип тыварынга эш Ондар доктааган.

Эмнелге албан черлериниң материалдыг баазазы ам-даа кошкан, ооң ажылдакчылары амгы үениң негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турар. Ылаңгыя Тес-Хемниң О-Шынаада, Үй-Шынаада, Бай-Тайганың Кызыл-Дагда, Бай-Талда эмнелге пунктуларының ажылы кошкак деп оратор демдеглээн.

Эмнелге албан черлериниң аразында социалистиг чаршыты четпес организастаан, негелделерин тодарадын кылбаан, ооң уламындан түңнелдерин чогуур үезинде үндүрбейн келген. Эмнелге ажылдакчыларының ортузунда политиктиг кижизидилге ажылы кошкак тургустунган. Ажыл шагы үзер, хой-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар ам-даа бар.

Республиканың районнарында болгаш Кызылда эмнелге ажылдакчылары аараан кижилерге бюллетеньнерни тыпсырының чурумун барымдаалавайн турарын хынаалдардан илерээнин ол буруу шаан шүүгмүүлээн. Ындыг чаварылгалар Сүт-Хөл, республика эмнелгелеринге тургулаан. Буруулуг кижилерни шыңгыы хемчег алган.

Индирде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Кызылдың № 1 АТБ-зиниң чолаачызы **Ю. Н. Зюзин.**

Тываның сураглыг чолаачызы конференцияның делегаттарынга автотранспорт бүдүрүлгезиниң болгаш бодунуң бригадазының тоску беш чылдың баштайгы чылында канчаар ажылдааның дыңнаткан.

— Бистиң бригадавыс 1971 чылдың планныг онаалгазын 143,8 хуу күүсеткеш, 13 муң литр кывар-чаар материалды, 25 комплект автодугуйну камнап алган — деп, эш Зюзин чугаалаан.

1972 чылда бригадада автомобил саны хевээр, ынчалза-даа соорүр чүктүү хемчээли эрткен чылдан өскен. Ол чүге дээрге бо талазы-биле чамдык хөреңги тускайлаашкынын бюджеттиң өске үүлдери-биле чажырын турар.

Оон ааңыда президент ээлээн каш чылдарда «шериг программазынга» чарыгдаары-өөне 6,3 миллиард доллар түңнүг немелде акша-хөреңгини тускайлаза чогуур деп турар.

Ол программалар-биле колла кичээнгейни стратегиг ракета-ядролуг күштерни улгаттырарынче, ракетага удур ажыглаар «Сейфгард» дээр чаа системаларны хөйү-биле бүдүрериниче болгаш өске-даа сорулгаларже угландырын турар.

Президент чуртту иштики экономиктиг байдалынга хамаарыштыр акшаның ортекүнезиниң кудулаашкыны-биле демисел «кордан турганындан дыка оожум чоруттунган болгаш ажыл чокталыышкын улам өзер чорук-биле капсырлашкан» деп миниин турар. Чурт иштинде хереглеп бараанларынга ортектериниң өспүшаанын президентиниң бижиинде база ажыы-биле айыткан. Ол ышкаш АКШ-тың садыг талазы-биле турукунуң болгаш төлевир балансызының улам дорайтаанын президент база айыткан.

1973 чылдың чаа бюджеттинде көдээ ажыл-агыйга акша тускайлаашкынын эвээжеткен, садыга болгаш транспортка чарыгдалдарны кызырган. Ол ышкаш чуртталга тудуунга чарыгдалдарны чазак чери амдаа 800 миллион долларга кызырар деп турар.

Чогаадыкчы чечектелиишкинде

(ВАЛЕНТИН КАТАЕВТИҢ 75 ХАРЛААНЫНГА)

Валентин Катаевтиң бажыңына кире бээрге, ооң ыдыктыг шактары бар, ол дээрге чогаалчының биктиттингеш олурупкан шактарыдыр. Ол хүнүүн эртенден эгелээш-ле, үр бижигилээр. Чаа чогаалды бижип эгелээнде-ле «Номумнуң кандыг болурун билбес мен» дигилээр. Ол состерде дилеп тыварының сеткили илерээн, ол дээрге: дилеп, бодап, мурунда кылган чүвемге ханмас мен, шупту чүвени чаа кылдыр, дидим, ханы кылырын күзеп турар мен дээпи олдур.

Катаевтиң кабинединиң ханазында улуг эвес «ажылчын» дээр ном үлүүрү бар: оортан кымның-даа помнарын көрүп болур, чижээлээрге, кырган-даа, аныяк-даа шүлүкчүлер ол үлүүрже кушкаш дег ужудун кире бергеш, аңаа үр болур, чүге дээрге Валентин Катаев аныяанда шүлүк бижип эгелээн, ынчангаш чаа аттарны ам-даа сонуургаар.

Үш чогаадыкчы өндүрлер ол ном үлүүрүн кезээде эллээн: В. И. Ленинниң помнары, оларны ол катап-катап номчугулаар, арынарында демдеглелдерин хөйнү кылын каттылаан. Оон ыдыл В. Маяковскийниң чогаалдары, тодаргайлаарга ооң шаандагы чыындылары, Катаевтиң аныяк үеэниң болгаш Маяковский-биле найыралдажыш, ужуражыш чораан үеэниң помнары ол. Адактың сөөлүнде Карл Маркстың «Капиталы» — ол дээрге революцияның поэзиязы болгаш оду долган номнар болгай.

Харын-на оларның чанынга Валентин Катаевтың чараш кылдыр каастаан чогаалдарының тос том чыындызының номнары удаа-дараа база чыскаалып эгелээн. Ол номнарда чогаалчының бодунуң амыдыралының чылдары илереп турар, ол амыдырал дээрге чогаадыкчы, кезээде дилеп тып чоруур, «октябрьның шуурганынга бүргеткен чораан» совет кижилериң бүдүн салгааның шынары болган амыдырал-дыр.

Чогаалчының аныякта рассказтары хамааты дайын үеэинде-ле (1918—1922 чылларда) төрүттүнгүлээн. Чогаалчы ынчаарда кыска, тодаргай кылдыр бижиир ужурга таваржып турган. Чүге дээрге, ынчаарда солуннар онза хевирлиг: саазын чедишпес чүве болганда, олар «аас» солуннары болуп үнер — артистер ону дыңналдыр номчуур, хана солуну хевирлиг үнгүлээр, — солуну саазының бир талазынга парлаап, ханаларга плакаттар дег, чыпшыр хырбалагылап каар. Шүлүктерин, чогаалчының фельетоннарын хуудустар дег, дайзынларың оңгуларынче-даа тарадып октап тургулаан. Ынчаардагы солуннар арынарынга Катаевтиң чүвени кыска, күштүг кылдыр, кижилер амыдыралчы өөрүшкү-биле хүлээп алыр кылдыр бижиири өзүп келген.

Ооң 20 чылларда бижээн шоодуглуг рассказтары болган фельетоннары, «Самчыгдакчы» деп романы, комедиялары — шуптуу эрткен үе болуп уудуктуның турган хуу оңчүнүн ырымын кыжырыырынче, революцияның чайладыл каапканы эргиниитилелдиң амыдыралының болгаш чаңчылының артынчыларын сойгалаарынче угланган турган.

Чаа үе эгелээн. Чурттуң бүтүн экономиказын чаартып кылыры бөттүнүп эгелээн: чер-болганга заводтар-болган фабрикалар, күчүлүг электростанциялар тургузуп турган. А төп солуннарының корреспондентизи турган Катаев чаа тудугларже чорун, чаа кижилериң хевирлериин кижизиттинерин хайгаарап, идепкейлиг ажылдап турган. Ынчаңгаш улуг завод тудуунуң дугайында ооң «Ye, бурунгаар» деп романы 1932 чылда үнүп келген.

Үжен чылдар — шуурган болурунуң мурнуу чарыы турган, үүл дээрге дайынның шуурганы чоокшулап орган. Ынчаарда Катаев лириктиг ийи тоожуну бижээн. Биреэзи — «Мен—ажылчы чоннуң оглу мен». Ол—патриоттуг хүлээлгеге шыңчыаының, бедүүн кижинин төрээн черин камгалаарынга белеенинің дугайында чогаал-дыр. Ооң ийиги тоожузу — «Кара чаңгыс парус агарып бар чор»— революцияның күш четтирбес, төнмес күжүнүң дугайында тоожуп турар. Ол тоожуларның ийигизи «Кара далайның чалгыглары» деп романнарны бижиринге эге болган, оларны чогаалчы дайын соолундеги чылларда дооскан, оларга «Ховуда сууржугаш», «Кышкы хат», база «Катакомбалар» («Советтериң эрге-чагыргазы дээш») дээр номнар киргеп. Бо бүгү чогаалдар бүдүн дөртен чылды — 1905 чылдың революциязындан эгелээш, 1945 чылда герман фашизмин чылча шапканынга чедир үени хаара туткан.

Валентин Катаевтиң проза чогаалдарының ылгаалдыг демдээ—тоогуңу эки билип, шын көргүскени. Үени чогаалчы хөгжүп турар, бурунгаар могаг чокка бар чыдар кылдыр көргүзер. Харын-на ооң дугайын чогаалчының дайын чылдарында чогаалдары чугаалап турар, оларга «Полк оглу», «Кадайы» дээр тоожулары, «Тук», «Виадук» болгаш оске-даа рассказтары база хамааржыр. Дайын-соолундеги «Кара далайның чалгыглары» деп чогаалдары, ыладгыя Одессаның партизаннарының болгаш чажыт ажылдап турганнарының фашистиг эжелелге удур демиселинин дугайында «Катакомбалар» деп романы база ол дугайын чугаалап турар.

Ынчаңгаш Катаевтиң ол бүгү чогаалдарын тос том кылдыр ам үндүргени ол-дур. Чүл бо? Чогаалчының хөй чыл иштинде улуг ажылының чаагай түңнели бе? Ол чүгле ындыг эвес. Ол дээрге ооң чогаал ажылының түүк үеэн-дир.

Чогаалчының столунуң кырында чоокта чаа бижип дооскан, ынчалза-даа парлаттынмаан романы чыдар. Кезээдегизи ышкаш, Катаев ону катап-катап номчуп, эдип, болбаазырадып турар.

Л. СКОРИНО.
(ПМА).

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ЧОГААЛДАРЫ ТЫВА ДЫЛДА

Валентин Катаевтиң чогаалдарының тыва дылга очулдурун үндүргенин эп көөр болза, ол чүгле Пушкинниң, Лермонтовтуң, Горькийниң, Фадеевтиң, Маяковскийниң дараазынга кирер.

Ооң «Мен—ажылчы чоннуң оглу мен» деп тоожузун С. Сарыг-оолдуң очулгазыбиле Тываның ном үндүрер чери парлап үндүрген. Катаевтиң «Полк оглу» деп тоожузу, С. Самба-Люндуптуң, «Тук» дээр рассказтары В. Тагбаның очулгазы-биле тыва дылга база парлаттынган.

«Полк оглу» дээр тоожуга үндезилээш ындыг аттыг шинии Тываның хөгжүм-шии театры чонга бараалгаткан.

Ооң чогаалдарындан элээн каш үзүндүлер тыва дылда өөредилге номнарынга база парлаттынгылаан.

С. САЛЧАК.

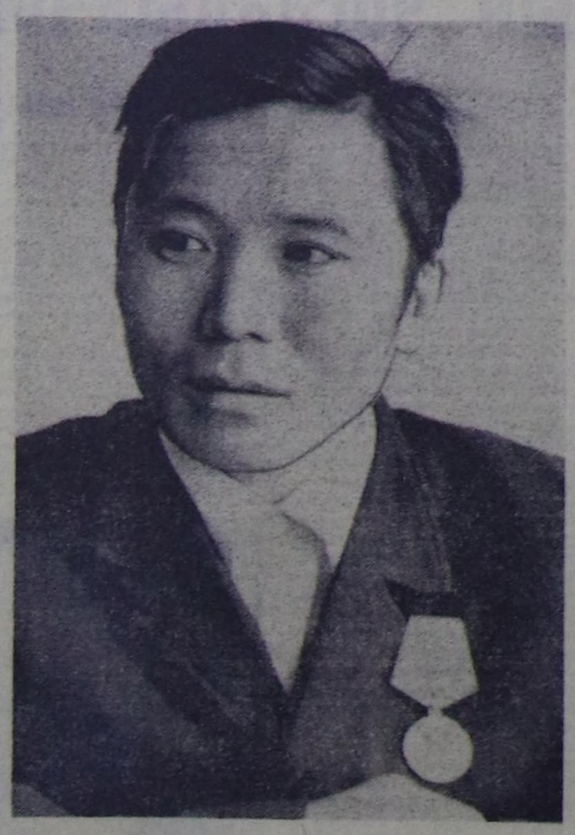

Тожуда «Тоора-Хем» совхозтуң ажчызы Агына Ак-оолович Кол бо чылын хөй олчалыг болган. 45 киш болгаш оске-даа өлүкту белеткел черинге дужаап, районнуң мурнакчы ажчыларының санынче кирген.

Эш Колдуң чедишкини анаа-ла чедип келбээн. Ооң ажаарынга мергежилдии, эрес-каптагайы улуг салдарлыг болган.

ЧУРУКТА: А. А. Кол.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГНЫ ЧУГААЛАШКАН

Январь 26-да литераторларның Төп бажыңынга ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин ажылын эгелээн пленуму литература-чечен чогаал шугумчүлелиниң чугула айтырыгларын чугаалажып турар. Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюроазының кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары П. Н. Демичев, СЭКП ТК-ның культура киллизиниң эргелекчизи В. Ф. Шауро, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. А. Федин, баштаар черинин секретарьлары, культура ажылдакчылары.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары Г. М. Марков пленумну ажыткан.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин секретары В. М. Озеров «Литература-чечен чогаал критиказы болгаш амгы үе» деп илеткелди кылган.

Илеткел соонда санал бериишкини эгелээн.

(СЭТА).

НОМЧУКЧУНУҢ ҮНЕЛЕЛИ

КИЖИЗИДИЛГЕ УЖУР-ДУЗАЛЫГ

Төрээн чуртунга ханы бердинери, ооң күш-ажылчы чонунга чоргаарланыры — хамааты кижиниң ыдыктыг хүлээлгези, Улуг орус шүлүкчү Н. А. Некрасовтуң бодунуң үеэинде бо чугула патриоттуг темага холбаштыр мынчаар бижээн одуруглары халас барбаан:

...«Шүлүкчү бооп шыдавас бол,
Хамааты боор хүлээлгедир»...

Кажан совет улус, кара сагыштыг дайзынга удур ыдыктыг улуг дайынын эгелей бээрге, кожа-хелбээзи тыва чон аңаа олурбаан. Улуг Совет Эвилелин камгалаары — Тыва Арат Республиканы камгалааны ол болур! деп хей-аттыг ыйгы улуг, биче назылыгларын кичээнгейин хаара туткан. Барык 30 чыл эрткен соонда, бо кайгамчык төөгүлүг болуушкунарже катап хая корүүн, харыысалгалыг теманы чогаалчы Салим Сазыгович Сюрюн-оол шилип алган. Авторнуң сөөлгү тоожузу — «Лейтенантының даалгазы» бедик патриотизминиң, найыралдың, ынакшылдың болгаш интернационализминиң чугула айтырыгларын көдүрүп турар реалистиг чечен чогаал болур. Идейлиг утка-шынарының, чеченмергенинин, дыл-домааның талазы-биле авторнуң талантызының улам бедин турарынга бүүгүдүм. Ол чөп. Чүге дээрге Салим Сазыгович бодунуң номчукчуларынга «Ынакшыл-дыр», «Озалаан хем» болгаш оске-даа шыырак чогаалдарын бараалгаткан автор болгай. Чогаал бүрүүнүң салым-чолунуң өзулуг шиитпирлекчизи чон болганда, совет чогаалчы бүрүзүнүң мурнунда кандыг соруларга турун турарынче автор чөптүг кичээнгейин салганы билдингир.

Мында номчукчунуң кол сундугуушкунуң төлептиг аныяк маадырлар: көдээ башкы Окал-оол, тура-соруктуг орус кыс Катя, арай хөөремикей бош чаныг ревшеригжи Базыр-оол олар хаара тудуптар. Фашистиг араатанга удур килеңниг, дүшкүүрлүг үеде патриоттуг күзел-чүткүлге бүргеткен бо хын дээн чалыылар төрээн чонунуң буянныг хөделиишкиннеринден черле чыда калбастар. Олар Кызыл Шеригге белекселек чылдазынга боттарыла киржип, харын-даа соңгу чүкте өндүр чаагай кожазын, челенгишкин амы-тынын арттынга каапкаш камгалап, тулчурунга беленин мынчаар илергейлеп турар:

«...Кончуг күштүг шынаылгадан
Холга тудун алган болза.
Хоор чонунуң дайынынче
Хоора тутсуп орган болза...»

Ийи-чаңгыс кижилериң угаан-медерелин хорааннап, бурунгаар дешилге дээш ажыл-ишчи кижилериң ниити демиселиң кошкадыр дээн старовер чүдүлгенин бужар салдарынга алзыпкаш, чаалыг шөлдеп ырбан дезип келген өөдөжок Иван Мельникинин, ону өнемчидин чажырарын оралдашкан кырган Мельникинин чула чектээрлер. Мельникиннериң ырак төрелги школа ажылчыны Катя безин өөрүвүн ниити сеткил-хөөнүн мынчаар илергейлээр:

— Хы, оларны, ырбакчыларны чүге чажырарыл? Мээң ачам база бо дайынга өлүртүп каап. Хөй кижилер өлүп турар-дыр. А олар бужары-биле дезипкеннер-дир. Чүү херек, мен билген болза, дораан-на лейтенантыга сөглээр ийик мен. Шак ындыг кортуктарны боолаар херек—деп, уруг кыскыгаш үнер.

Дайын чуртту болгаш үеэниң шыңгыы шылгалдазы болур, ынчаңгаш ол кадыг-дошкун чылдарда бистиң ынчангы аныяк кижилеривистиң кайы хире быжыг турушту кылдыр кижизиттингенин автор чиге көргүскен.

Кандыг-даа чогаал бүдүн амыдыралды көргүзүп турар чүве болганда, ынакшыл эпизодтары ыяап-ла турар болгай. Бо чугула тема талазыбиле Салим Сюрюн-оолдуң бедик мергежилин хөй-хөй номчукчулар мурнунда-ла чоптүү-биле эскергенин билир бис. Маңаа топтуг бүдүштүг башкы оол биле угаңгыр чалыы уруг Катяның шил дег арыг чаагай ынакшылын айтырга-ла четчир. Оларның чалар от дег мишиишкини чеже-даа күштелин, хөрлээлеп турза, эгениичел болгаш кижизиг мозуун ышкынмас. Кижи төрелгетениң бо кайгамчык чаалгазынга арай аскай бээр кепеңзимээр Шупту-Билирни ижин-кара чок эжи Окал-оол эптп-ле чемелей бээри таварылга эвес. Бүдүүштинде ынакшышканнарының дидим эвезин кайгалымаар Шупту-Билир Базыр-оол мынчаар ылалаксан шуудадыксаар:

«...Бо-ла кыстың хинчектиин аар,
Чүге түрен турар-ла чоор.
Бо-ла оолдуң чөгенчиин аар,
Чүпү көрүп олурар чоор...»

Каштыгалистиг делегейде буржуаз идеологияга кижизиг бүдүш-хевирин үрей кергеттирген хат-салгын ышкаш сиилеп, бот-боттарын эвилеп чараш хүндүлеккиш, хумагалажып, үнелекиш билбес «ынакшыл» бистиң аныяк өскенге кажан-даа хажагай болур дээрзин автор ылавылаан.

Бистиң совет үениң арыншырайы болбушаан, ук ном чаа салгалды Төрээн чуртунга кызыгаар чок ынак болурунга кижизидип турар. Бо чылын орус номчукчуларны база өөртүр чаа тоожунуң авторунга ынчаңгаш өөрүшкүвүстү илергейлеп турар бис.

С. САНДЮ.

Улут-Хем район.

ДӨҢГҮР-КАРА БЫЛДАП КААПКАН

Ол эртен Эжер биле Эзир, аяскан дээр дег, дүүнгү шыжыгышкыннарын-даа уткан, биеэ-ле хевээр каттыржып тургулап келгеннер...

— Че, ам чүнү канчаар бис, ооп?

— Чүнү канчаш, чүнү канчаар боор. Дөңгүр кара молдурганы мунар бис бе?

— Че, че—дишкеш, эрлер бирээзи чеъп, бирээзи хүдбүс мойнаа аргамчыларын алгылапкаш, үне халышканнар.

Дөңгүр-Кара серде-даа чок, оолдарже удур көрүп алган, эрни чемдиеннин кегженин турган. «Че» дишкеш эрлердаа аргамчыларын октап-ла дүжүргеннер. Эзирниң аргамчызы Дөңгүр-Караның хыл мойнунче кире бергеп. Дөңгүр-Караны тырый тырттып эккелгеш, аргамчызы-биле хөмөөнтей баглап алганнар.

— Кым мунарыл?

— Сен мун, Эзир.

Эзир-даа чүү боор. Дөңгүр-Караның оргазынга кончуг таптыг олурупкаш, бир холу-биле дыңдан, бир холу-биле молдурганы кудуруктапкаш, «Шу!»—дээш, тепсени каапкан. Дөңгүр-Кара-даа чүү боор, кырган-аваазының сүт кутказ тургузуп каан демирхуулу кайы сеп дээш күштелдырын ыцай-ла болган.

— Эх, дөскел чоктарны-даа! Сүдүмнү то бастырып каарлары ол-дур, але—деп, кырган-аваазы удур халып олурган. Молдурга кыргандан чалдангаш, былдай дүжерде, Эзир уг-биле баш ажыр согуннадыпшаан, хуунда сүт кырынче меъш-ле дээн. Эзир кортказ, өг артынче чашты берген.

— Күжүр оглумну! Кемдей бербээн бе! Аарыыр черин бар-дыр бе? Кортпа, оглум. Болуң-на аңаа болзуңза, сүттү канчаар ийик ону, оглум—деп чугаалавып, кырган-аваазы Эзирни тургузу тырттып турган. Эжери Эзирни көөрге, шулу боду ак сүт апарган, «я-я-ии!» деп ишкирипп туруп олурган.

ОЛ БООР КӨРЕМ

Эзир биле Эжер ишектерин болс сүргеш, хемни өрү өскепкеннер. Дөңгүр-Караны чер ара тутказ, ээтыкылаштыр костеп алганнар.

— Че, чоп кежээледип! Ам куштадып тур—дээш, Дөңгүр-Караны Эзир чавыдактапкан. Костеглиг молдурга кала мөөй аар боор. Бир талазынче шала эзгиледипкеп, согаңайның бар чораан.

—Шапактапса але!—деп, Эзир алгыраан.

— Шапактыны канчаш аа аар бис. Кырган-авам кончуй бергей.

— Одек соортур хөмнү аа аар-дыр.

— Ооп?

— Ооп ам чүү боор, Дөңгүр-Карага хөмнү соортүшкей бис, сен Дөңгүр-Караны мунупкай сеп, а мен хом кырынга олурупкай мен.

«Ындыг-дыр» дишкеш, эрлер кырган-аваазының одек соортур хөмүн эккелгеш, Дөңгүр-Каразын аргамчы-биле хөндүргелээш, хөмүн соорткеш, Эзир ону мунупкаш, а Эжер хом кырынга олурупкаш, хемни өрү хапканнар.

— Аа, Эзир! Ыяштан чыын аалам?

— Ооп?

— Хөмге салгаш соортун алгай бис.

— Кырган-авам кончуй берзе канчаар бис.

— Арай деп ыяш эккелген оолдарын чоп кончуур боор. Харын-на амыраай-ла!

Оолдар будук-садыкты хөм кырынга агбайты оваалаап, аргамчы-биле быжыглай шарып алганнар.

— Мени чоп октажык сеп кулугур! Ол боор көрем! Мээң соомдан шырбайтып ор, че!—дээш, Эзир Дөңгүр-Караны четкеш базыпкан.

Эжер бичин шывык тудун алган, бозун чайып каап: «Шу-у!» — деп каап, соондан базып олурган.

БАШТАЙГЫ ОЛЧА

Эзир биле Эжер коданга дузак салып ап-тырлар. Оолдар дузаан бир хүн ийи-даа катап кезип коор турганнар. Кезип кээрге-ле, курут-ла, куруг боор мындыг боон тур эвеспе.

Бир-ле хүн ишектерин сүрүп чоруурга, ында, чоокта бир-ле чүве чыргыткайнып алгыра берген.

— Адыр, ол чүл?

— Айбаан үгү эвес ыйнаап.

— Айбаан үгү ынчаар эдер чүве бе?

— Ой, та. Адыр-адыр. Бистиң дузаавыста!—дээш, Эжер халып ынай болган.

— Аа, Эжер, мени маңа! Бир эвес айбаан үгү болза канчаар бис—деп, Эзир арай корга аарак чугаалаан.

— Узун ыяштардан туткулап алыылы. Үгү моглап келзе, сопкай бис дишкеш, курсуктар туткулап алгаш чорупканнар. Дузаанга чедип кээрге, кончуг улуг ак койгун туттуна берген, чыргыткайнып, орү шурап, тооректелип халып турган.

— Канчаш өлүрүп аар бис?

— Сопкай—дээш, Эжер улуг моң туткаш, дап берип чорда.

— Аа, Эжер, хөөкүйнүң чаражын! Чок болза, диринге салыптаалы.

— Чок, ооц орнунга диринге туткаш, азырай аалы.

— Чүпүн-биле азыраар бис?

—Суладан каап берип-ле тургай бис. Чок болза, аал адаанда чодураа аразында оймакка өртеп турган, азырайла бис.

— Ындыг-дыр. Аалга канчаш чедирип аар бис?—дээш, Эзир өшкү кежи чолдак хоректээжиниң курун чешкеш: —Мооң-биле дөрт даваның хүлүн алгаш чана берээлиа—дээш, Эжерже сунган. Оолдар койгунуң дөрт даваның куру-биле хүлээш, мойнунда дузаан алыргаш, койгунун куспактааш, базып чаныш каапнар.

С. СОСКАЛДАЙ.

УРУГЛАРГА ЧЕЧЕН ЧУГААЛАР

«ФУТБОЛ-72»

ССРЭ-ниң спорт комитединиң футбол эргелели болгаш ССРЭ-ниң футбол Федерациязы 1972 чылда чурттуң бирги чери деэш маргылдаалары-эргтиреринин чурумун тодаратган.

Чемпион ат деэш үстүү болукке, 16 команда ойнаар. Оларга: «Динамо» (Киев), «Арарат» (Ереван), «Динамо» (Тбилиси), «Заря» (Ворошиловград), «Динамо» (Москва), «Спартак» (Москва), «Торпедо» (Москва), «Кайрат» (Алма-Ата), «Нефтчи» (Баку), «Карпаты» (Львов), «Динамо» (Минск), ЦСКА, «Зенит» (Ленинград), СКА (Донда-Ростов), «Днепр» (Днепропетровск), «Локомотив» (Москва) командалары хамааржыр. Бо командаларның оюнчары апрель 6-да эгелээш, ноябрь 4-те доостур. Бо болукке бирги ийи черни алган командалар 1973 чылда үстүү болукке ойнаар эргени алыр, а сөөлгү үш черни алган командалар бирги болуктен үнгеш, пөөги болукче шилчиир.

(СЭТА).

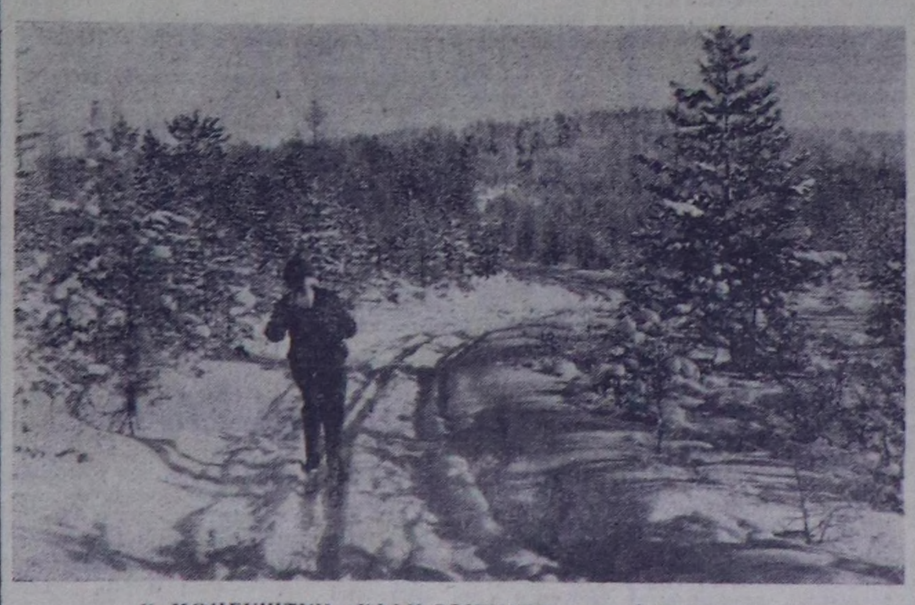

К. МОНГУШТУҢ «ХААК ОРУУНДА» деп фотозу.

телевидение

ЯНВАРЬ 28-ТЕ

МОСКВАДАН

13.00—Дамчыдыдгалар программазы. 13.05—Школачыларга. **«Пионер маршта».** 13.35—Сөөлгү медээлер. 13.45—Урутларга. **«Гугуцэ»** Диринг чуруктарлыг фильм. 14.00—Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 15.00—Б. Астафьевтиң баледи. **«Бакчисарай фонтаны».** ССРЭ-ниң Күрүвениң академиктиг Улуг театрының көргүзүү. 17.40 — Сөөлгү медээлер. 17.55—18.00—Дамчыдылгалар программазы. 18.00—19.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер (орус дылга) 19.15 — Урутларга фильм. 19.35—**«Верико Анджапаридзе».** Документалдыг фильм. 19.55—**«Улусчу контроль».** Дамчыдылга. 20.25 — **«Аныяктар үүнүп дугайын ырлажып турарыл».** Телефильм—концерт. 20.40—Телемедээлер (тыва дылга) 20.55—Чарлаалар, рекламалар. 21.00—22.30 —**«Арсен».** Уран-чечен фильм.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Барыын угланыышкынның хаттың дүргеви секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температураазы даглыг районнарга 20—25, өскелеринге 27—32 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хат вошкак. Агаарның температураазы 27—29 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Олеся»** 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 16.55, 18.40, 20.55 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Дубровский»** 15.00, **«Тимо Риннельтаин оорлааны»** 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Дөвеирде базымнар»** 9.20, 11.35, 13.40, 16.30, **«Серафино»** 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Сөөлгү шыжаг»** 15.00, 20.30, **«Ырак душтук»** 16.50, **«Дашка даш»** 18.40 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Ёзулуг ынакшылдың кокпазы-биле»** 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Чечек болгаш даш»** (1 болгаш 2-ги кинолар) 17.30, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Дезинишкин»** (1 болгаш 2-ги кинолар) 17.00 шактарда.

ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕ САЛБЫРЫ

ЧАЛАП ТУР

Кызылдың педагогика институдунуң бот-өөредилге салбыры бирги курска дараазында мергежилдер аайы-биле студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

Математика.

Орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература.

Биология.

Киреринин экзаменнерин **ийи эдлчег-биле чорудар:** 1972 чылдың **март 23-тен апрель 2-ге** чедир, ол-ла чылдың **июнь 3-тен июнь 14-ке** чедир. Дараазында эртемнерге экзаменнер дужаар:

Математика мергежилин шилип алганнар — **математика** (аас, бижимел-биле), **физика** (аас-биле), **орус дыл болгаш литература** (бижимел-биле);

Орус дыл болгаш литература мергежилин шилип алганнар — **орус дылга болгаш литература** (аас, бижимел-биле), ССРЭ **төөгүзүн** (аас-биле);

Орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература мергежилин шилип алганнар — **орус дыл болгаш литература** (аас, бижимел-биле), **тыва дыл болгаш литература** (аас, бижимел-биле), ССРЭ **төөгүзү** (аас-биле):

Биология тускай мергежилин шилип алганнар — **биология** (аас-биле), **химия** (аас-биле), **физика** (аас-биле), **орус дыл болгаш литература** (бижимел-биле).

Биллириишкиннерни чарлалды парлаан хүнден эгелеп дараазында документилер-биле кады хүлээп алыр: **ортумак билишиниң дугайында документ** (бодун), намдары, **чурттан турган черинден шыныылга,** күш-ажыл дептериниң хоолгазы, эмчи шынылгазы, ажылдан турар черинден характеристика, **биллириишкин болгаш 3х4** хемчээлдиг дөрт чурук.

Шупту факультеттерге улус өөредилгезиниң системазында ажылдан турар кижилерни хүлээп алыр.

Документилерни дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 40, пединститут, бот-өөредилге салбыры, тел. 20—36.

ИНСТИТУТТУҢ РЕКТОРАДЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлавчыларының болгаш пропаганда киллизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийже амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа бөлүк совет тургузуг киллизиниң 41-27, информация киллизиниң 20-60, бухгалтериялыг 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргавда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). ТС—00211.